

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav germánských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PAVLA HLAVÁČKOVÁ

Analýza frazeologických jednotek s komponentem „voda“, míra ekvivalence
v nizozemštině a češtině

Degrees of Semantic Similarity between Dutch and Czech Idioms Containing
the Word „water“

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Zdenka Hrnčířová

2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 30.3.2007

Pavla Hlaváčková

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Zdence Hrnčířové za odborné vedení, cenné rady a připomínky. Dále děkuji za odbornou pomoc a vstřícný přístup PhDr. Daně Bittnerové, CSc.

Obsah

Úvod	3
Teoretická část	5
1. Frazeologie a idiomatika	5
1.1. Počátky frazeologie a idiomatiky	5
1.2. Dějiny frazeologického výzkumu	5
1.3. Frazeologie a idiomatika na poli českém	6
1.4. Frazeologie a idiomatika na poli nizozemském	7
1.5. Terminologie frazeologie a idiomatiky	8
1.6. Definice základních pojmů frazeologie a idiomatiky	8
1.7. Vlastnosti frazeologických jednotek	9
1.8. Klasifikace frazeologických jednotek	11
1.8.1. Strukturní klasifikace na poli českém	12
1.8.1.1. Frazémy nevětné	13
1.8.1.2. Ustálená přirovnání	13
1.8.1.3. Frazémy větné	14
1.8.2. Strukturní klasifikace na poli nizozemském	15
2. Ekvivalence	18
2.1. Kontrastivní a konfrontační lingvistika	18
2.2. Definice ekvivalentu	18
2.3. Typy ekvivalence	19
2.4. Modely ekvivalence frazeologických jednotek	22
3. Sociolingvistický pohled	25
3.1. Sociolingvistika a předmět zkoumání	26
3.2. Sociologické faktory	27
3.3. Kultura a obraz světa	28
Praktická část	30
4. Strukturní rozdělení frazeologických jednotek	41
4.1. Frazeologické jednotky větné, nevětné a přirovnání	41
4.1.1. Frazeologické jednotky větné	41
4.1.2. Přirovnání	45
4.1.3. Frazeologické jednotky nevětné	47
4.1.3.1. Frazémy s funkcí jména v nominativu	48
4.1.3.2. Frazémy předložkové	49
4.1.3.3. Frazémy s funkcí slovesnou	49
5. Syntaktická analýza	54
5.1. Frazeologické jednotky se slovesem v infinitivu	54
5.2. Frazeologické jednotky s určitým slovesným tvarem	54
5.3. Syntaktická funkce pojmu voda ve slovesných frazeologických jednotkách	55
5.4. Syntaktická struktura ekvivalentních jednotek	57
6. Sémantická analýza	59
6.1. Varianty	59
6.2. Kompozičnost frazeologických jednotek	64
7. Ekvivalence	66
8. Sociolingvistický pohled	75
8.1. Obraz vody	75
8.2. Vyhodnocení výsledků z dotazníků	76
8.2.1. Sestavení dotazníku	77
8.2.2. Respondenti	77

8.2.2.1. Věk respondentů	77
8.2.2.2. Pohlaví respondentů	78
8.2.2.3. Vzdělání respondentů	78
8.2.2.4. Provincie	78
8.2.3. Vyhodnocení dotazníků.....	78
8.2.3.1. Znalost frazémů	78
8.2.3.2. Vliv sociologických faktorů na znalost frazeologických jednotek.....	80
8.2.3.2.1. Vliv věku na znalost frazémů	80
8.2.3.2.2. Vliv pohlaví na znalost frazémů	83
8.2.3.2.3. Vliv vzdělání na znalost frazémů.....	85
9. Platnosti hypotéz.....	89
10. Závěr	90
11. Resumé v nizozemském jazyce	92
12. Resumé v českém jazyce	97
13. Resumé v anglickém jazyce.....	98
14. Přílohy.....	99
Použitá literatura.....	107

Úvod

S frazeologismy, zejména pak s příslovími, rčeními a pranostikami se lidé setkávají již po staletí. Po generace se jejich prostřednictvím předávaly cenné rady, životní zkušenosti a moudra, často také přísloví a rčení sloužila k vyjádření národní identity. To vedlo mnohé autory k jejich sbírání a následnému zpracování, a tak nám díky nejrozličnějším sbírkám zůstala mnohá přísloví a rčení, ač dnes již zastaralá a v praxi nepoužívaná, zachována dodnes. Lingvisté se problematice frazeologických jednotek začínají intenzivněji věnovat až ve 20. století, v 60. a 70. letech zažívá frazeologický výzkum největší rozkvět. Do oblasti zájmu lingvistů se posléze dostává také kontrastivní frazeologie srovnávající frazeologické jednotky dvou a více jazyků.

Tato práce se věnuje porovnání nizozemských frazeologických jednotek obsahující komponent *voda* a *ryba* a jejich případným českých ekvivalentům. V teoretické části této práce podáme stručný přehled dějin frazeologie a frazeologického výzkumu, se zaměřením na český a nizozemský výzkum. Protože se tato práce zaměřuje na srovnání frazeologismů dvou jazyků, zmíníme také problematiku ekvivalence a možné způsoby třídění frazeologických jednotek podle ekvivalence. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na sociolingvistický výzkum. Zmíníme především, jak mohou různé sociologické faktory ovlivňovat znalost a způsob užívání jazyka a jak může nejen jazyk ovlivnit obraz světa určitého mluvčího, ale jaký také může mít kultura a prostředí, ve kterém mluvčí žije, vliv na určitý jazyk.

Cílem praktické části této práce je možné využití získaných poznatků zejména při osvojování nizozemštiny a češtiny jako cizích jazyků. Je všeobecně známo, že právě frazeologické jednotky způsobují při osvojování často potíže, neboť je obtížné je nejen přeložit, ale také jim kvůli jejich těsnému sepětí s určitým kulturním prostředím, porozumět. Frazeologické jednotky tvořící náš korpus roztrídíme podle jejich struktury a u vybraných z nich se zaměříme také na jejich syntaktickou analýzu. V následující kapitole se zaměříme na překlad frazeologických jednotek našeho korpusu a na jejich rozdělení podle míry ekvivalence s češtinou.

Nizozemí je díky své geografické poloze a v souvislosti s mnohými historickými událostmi silně spjato s problematikou vody. V další části se tedy zaměříme na obraz vody vyjádřený

ve vybraných jednotkách a pokusíme se zjistit, jestli je tento spíše pozitivní či negativní. Protože je náš korpus sestaven z frazeologických jednotek vyskytujících se v různých slovnících, zajímalo nás, do jaké míry jsou tyto jednotky známy u rodilých mluvčích a jaký vliv na tuto znalost může mít věk, pohlaví, vzdělání apod. I závěrečná část je tedy zaměřena na případné využití v praxi, především pokud jde o znalost frazeologických jednotek u rodilých mluvčích.

Teoretická část

1. Frazeologie a idiomatika

1.1. Počátky frazeologie a idiomatiky

Frazeologie a idiomatika zabývající se výzkumem frazémů a idiomů patří k novějším jazykovým disciplínám. Samostatnou jazykovou disciplínou se stala až ve 20. století, a to především v období po druhé světové válce zásluhou sovětských lingvistů. O část dnes chápané frazeologie a idiomatiky, a to hlavně o přísloví, poučné zásady a myšlenky o životě, se však lidé zajímali již v antice. První zmínky nalezneme například ve starém Egyptě, a to ve *Starém Zákonu* v *Šalamounových Příslovích*. Theognis z Medary, řecký básník žijící na přelomu 6. a 5. století př.n.l., je autorem sbírky, která vedle elegií a přísloví obsahuje také moudrá poučení do života. Známé a dlouho tradované byly mimo jiné myšlenky Epikúra a jiných.

Další vlna zájmu o sbírání přísloví přichází v době renesance. Z tohoto období je známá především latinská sbírka přísloví od Erasma Rotterdamského, který čerpá ze starších autorů. Později slouží sbírání a zpracování přísloví k vyjádření národní identity, jak je tomu na českém území například v *Moudrosti starých Čechů* (1631) od J.A. Komenského, v *Českých přísloví sbírce* od J. Dobrovského (1804) nebo v *Mudrosloví národu slovanského v příslovích* (1852) od F.L. Čelakovského. Nadále také přetrvával zájem o výroky slavných mužů shrnutých do řady sbírek, z nichž nejznámější jsou *Geflügelte Worte* (1864) od W. Buchmanna. Odtud také název okřídlená slova, neboli citáty.¹

1.2. Dějiny frazeologického výzkumu

Již v 19. století mluví lingvisté o frazeologii a idiomatice (např. H.Paul, J. van Ginneken), v druhé polovině 19. století se ruští lingvisté pokouší určit statut frazeologismu v rámci slovních spojení. Další vývoj je ovlivněn zejména studií *Traité de stylistique française*

¹ Čermák (1982, str. 11-13)

(1909) od Ch. Ballyho, který spatřuje podstatu frazeologismu v jeho sémantické zvláštnosti. Na jeho práci navazuje hlavně sovětský frazeologický výzkum. Po druhé světové válce se v tehdejší Sovětské svazu stává frazeologie a idiomatika samostatnou lingvistickou disciplínou, za jejíž zakladatele je považován V.V. Vinogradov.²

Pod vlivem sovětského frazeologického výzkumu dochází následně k velkému rozmachu frazeologie zejména ve východní Evropě, v tehdejší NDR a v západním Německu. Autorkou prvního samostatného pojednání o německé frazeologii je I.I. Černyševa, pro kterou je hlavním znakem frazeologismu jeho reprodukovatelnost. Na německém území se frazeologický výzkum těší největšímu zájmu v sedmdesátých letech, kdy se lingvisté (např. U.Fix, A.Rothkegel) věnují především klasifikaci frazeologismů.³ V anglosaském prostředí se problematice frazeologie a idiomatiky věnují především Fraser, Chafe a Weinrich.⁴

1.3. Frazeologie a idiomatika na poli českém

Rčení, přísloví a pořekadla zajímala naše badatele již dávno - dosvědčuje to mimo jiné i nejstarší zachovaná *Sbírka přísloví českých* Smila Flašky pocházející ze druhé poloviny 15. století. První samostatné příručky zaměřující se na oblast frazeologie a idiomatiky se na českém území objevují již v 19. století. Patří k nim například *Versuch einer böhmischen Phraseologie* (1821-22) od J.M. Sychry, *Česká fraseologie* (1862) od J. Šacha nebo *Česká fraseologie* (1864) od F.Šebka. Tyto sbírky se však považují spíše za počáteční experimenty, neboť se stále zaměřují na správné užití slov. První větší frazeologickou sbírku v dnešním smyslu představuje *Mudrosloví národu slovanského ve přísloví* (1852), ve které jsou poprvé odlišována přísloví a pořekadla. Za stěžejní a dodnes ceněné dílo na poli české frazeologie a idiomatiky je považována příručka *Lidová rčení* (1947) od J. Zaorálka. V současné době toto místo zaujímá *Slovník české frazeologie a idiomatiky* sestavený pod vedením F.Čermáka a J.Hronka. Tato příručka sestávající ze tří dílů (*Přirovnání*, *Výrazy neslovesné* a *Výrazy slovesné*) vyšla postupně v letech 1983, 1988 a 1994.

² srov. Fleischer, (1997, str. 4)

³ srov. Fleischer (1997, str. 19-20)

⁴ srov. Verstraten (1992, str. 18)

V oblasti výzkumu frazeologie a idiomatiky, k jehož rozkvětu na českém poli dochází také zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, se ke stěžejním studiím řadí *Idiomatika a frazeologie češtiny* od F. Čermáka.

1.4. Frazeologie a idiomatika na poli nizozemském

I na poli nizozemském byl nejdříve zájem spíše o sbírání přísloví. První sbírka nizozemských přísloví vychází přibližně v roce 1480 v Deventru. Za první velkou sbírku je však považována *Adagia* (1500) od Erasma Rotterdamského, v 19. století toto místo zaujímá slovník *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal* (1858-1870) od pedagoga P.J. Harrebomée, který obsahuje 42 500 přísloví. V roce 1943 vychází slovník *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Utdrukkingen en Gezegden* od F.A. Stoetta, který nezahrnuje již jen přísloví, ale i frazeologické jednotky nevětné.⁵ Ze současných sbírek je nutné zmínit slovník *Prisma Spreekwoordenboek verklaard, Van Dale Spreekwoordenboek, Van Dale Idioomwoordenboek* nebo *Van Dale Utdrukkingen*.

Nizozemská oblast výzkumu frazeologie a idiomatiky je v porovnání s českým výzkumem poněkud chudší, neboť výzkum nizozemské frazeologie dlouhou dobu stál mimo zájem lingvistů. Jedna z prvních studií zabývajících se podrobněji nizozemskými frazéry, vyšla v roce 1988 pod názvem *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik*. Její autor, D.Dobrovolskij, se zde zabývá především zákonitostmi organizace frazeologického systému.⁶ Další výraznou nizozemskou teoretickou studií je *De omschrijving van spreekwoord, zegswijze, uitdrukking en gezegde* (1963) od Van Gestela, který zde definuje základní frazeologické pojmy. V posledních letech se výzkum frazeologických jednotek dostává opět do popředí zájmu lingvistů, ať už se jedná o pohled lexikograficko-lexikologický, či o pohled kognitivně-sémantický. V současné době se této problematice věnuje hlavně Z.Klimaszewska (*Verbale Phraseologie des Niederländischen*, habilitační práce o slovesných frazeologismech z roku 1990), L.P. Verstraten (*Vaste verbindingen*, sémantická analýza nevětných frazeologismů z roku 1992) nebo A.J.Kowalska-Szubert (*De kool en de geit*, studie o frazeologismech obsahující názvy zvířat a rostlin z roku 1997). M.Everaert se soustředí zejména na problematiku definice frazeologismů a jejich místa ve slovnících.

⁵ srov. Verstraten (1992, str. 18)

⁶ srov. Piirainen (1995, str. 193)

1.5. Terminologie frazeologie a idiomatiky

Většina jazyků používá k pojmenování frazeologických jednotek jednoho a více pojmů, a tak v terminologii frazeologického výzkumu vládne prozatím nejednotnost.⁷ Je to dáno zejména tím, že je frazeologie poměrně mladou lingvistickou disciplínou. Mezinárodně používanými jsou termíny odvozené z latinského *phrasis* (řečnický výraz) a řeckého *idioma* (zvláštnost).⁸

V anglicky psané literatuře se nejčastěji setkáváme s pojmem *idiom*, v německy psané literatuře se nejčastěji používají pojmy *Phraseologismus*, *Phrasem*, *Phrasmus* nebo *idiomatische Wendung*.⁹ V české literatuře jsou to nejčastěji pojmy *frazém* a *idiom*, přičemž pojem *frazém* je používán, pokud se na jednotku idiomatiky a frazeologie nahlíží z pohledu formy. Pojem *idiom* se pak používá v případě, kdy se zaměřujeme na sémantickou stránku takovéto jednotky. V nizozemštině se vedle pojmů *fraseologisme* a *fraseologische verbinding* nejčastěji setkáváme s pojmem *vaste verbinding*.¹⁰

1.6. Definice základních pojmů frazeologie a idiomatiky

Při pokusu definovat frazeologickou jednotku se setkáváme nejen na poli českém s mnohými definicemi. Většina lingvistů definuje frazém jako formálně i obsahově ustálené obrazné spojení slov, jehož význam je zpravidla nerozložitelný na význam jednotlivých komponentů a jehož charakteristickým rysem je, že některá z jeho složek stejným způsobem zpravidla v jiném spojení nefunguje.

F. Čermák pod pojmem jednotky idiomatiky a frazeologie rozumí „takové ustálené a reprodukovatelné spojení slov, popř. jiných jednotek, jehož význam je zpravidla (zčásti nebo zcela) neodvoditelný z významu jeho složek a které je svou povahou víceméně jedinečné v tom smyslu, že některá z jeho složek (popř. žádná) stejným způsobem v jiném spojení nefunguje, popř. se vyskytuje pouze ve výrazu jediném.“¹¹ Dále uvádí, že jednotky idiomatiky a frazeologie jsou výsledkem „zvláštních, anomálních kombinací jazykových

⁷ srov. Kowalska-Szubert (1997, str. 15)

⁸ srov. Fleischer (1997, str. 2)

⁹ srov. Verstraten (1992, str. 20-22)

¹⁰ (pevné spojení)

¹¹ Čermák (1992, str. 17)

jednotek vždy bezprostředně nižší roviny“,¹² které v ní vystupují jako komponenty. Frazelogismy nalezneme, s výjimkou fonologické, na všech rovinách jazyka a jsou nutným doplněním běžných kombinací jazykových jednotek.¹³

Podobně frazém definuje také M.Grepl v *Příruční mluvnici češtiny*: „Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané situaci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě na několik málo dalších).“¹⁴

Podobně frazém definují také nizozemští lingvisté. Nejjasnější definici nalezneme pravděpodobně u L.P.Verstraten, která říká, že frazeologismus je „spojení minimálně dvou lexikálních jednotek (slov), které se chápe jako neměnné“¹⁵ nebo u Z. Klimaszewske, která definuje frazém jako strukturně-sémantické syntagma¹⁶, které podléhá určitým syntaktickým omezením a jehož význam není odvoditelný z jeho jednotlivých komponentů.¹⁷

V této práci budeme vycházet z definice L.P.Verstraten, přičemž pod pojmem „neměnný“ budeme rozumět to, že frazém tvoří celek složený z konkrétních slov, která nejsou nahraditelná slovy jinými (záměna synonymem je možná v případě, že neovlivní strukturu a význam celého frazému).

1.7. Vlastnosti frazeologických jednotek

Ve studiích zabývajících se odlišením frazemů od běžných slovních spojení nalezneme vedle definic frazeologických jednotek také výčet jejich základních vlastností. Také tento

¹² Čermák (1992, str. 20)

¹³ srov. Čermák (1992, str. 20)

¹⁴ Grepl (1995, str. 71)

¹⁵ „Een vaste verbinding is een combinatie van minimaal twee lexikale elementen (woorden), die als gefixeerd geldt.“ Verstraten (1992, str. 12)

¹⁶ syntagma = spojení, kombinace minimálně dvou jazykových prvků do příslušné jednotky hierarchicky vyšší

¹⁷ srov. Klimaszewska (1998, str. 229) „gefixeerde structureel-semanticke eenheid in de vorm van een syntagma dat onderhevig is aan bepaalde syntactische restricties en daarnaast ook vaak een niet-compositionele betekenis heeft.“

výčet se u různých lingvistů liší, přesto můžeme najít několik shodných vlastností typických pro frazeologické jednotky. Jde především o:

1. **Ustálenost** (celistvost pojmenování a významu, lexikalizace)

Zde se jedná o lexikálně-sémantickou ustálenost, což znamená, že nahrazení jednotlivých komponentů frazeologické jednotky komponenty jinými je zpravidla nemožné, aniž by tím nebyla ovlivněna struktura a význam celé jednotky. S lexikalizací je pak spojena stabilita a reprodukovatelnost idiomů, což znamená, že idiomy nejsou na rozdíl od volných slovních spojení produkovány, ale reprodukovány.¹⁸

2. **Víceslovnost**

Jako frazeologickou jednotku chápeme spojení dvou a více komponentů, které dohromady tvoří jednu jednotku.

3. **Idiomatičnost**

Idiomatičnost vyjadřuje, do jaké míry je možné význam frazeologické jednotky odvodit z významu jejích jednotlivých komponentů. Pro frazeologickou jednotku je typické, že její význam nelze zcela odvodit z významu jejích jednotlivých komponentů.

Nizozemské studie se zaměřují především na tři základní vlastnosti frazémů, a to:

1. **Kompozičnost vs. nekompozičnost významu frazeologické jednotky** (compositionaliteit vs. niet-compositionaliteit)

Kompozičnost se vztahuje na způsob, jakým je frazeologická jednotka vystavěna. Není-li význam frazému odvoditelný z významu jeho komponentů, pak se jedná o nekompoziční frazeologickou jednotku. U takových jednotek tedy nepozorujeme sémantickou autonomii jednotlivých komponentů.

2. **Transparentnost vs. netransparentnost významu frazeologické jednotky** (doorzichtigheid vs. niet-doorzichtigheid, idiomaticiteit)

Transparentnost spojení je závislá na míře, do jaké je mluvčí schopen rozpoznat, na kolik je význam celku tvořen významem jeho jednotlivých komponentů. Je tedy nejen zřejmé, že

¹⁸ srov. Soubustová (2001, str. 88)

na transparentnost frazeologické jednotky může mít vliv její kompozičnost, ale je také evidentní, že transparentnost je subjektivním pojmem, který je závislý na individuální znalosti mluvčího.

3. **Motivovanost vs. nemotivovanost frazeologické jednotky** (gemotiveerdheid vs. niet-gemotiveerdheid)

Za více nebo méně motivovaná považujeme taková spojení, která mluvčí intuitivně vnímá jako vysvětlitelná. Motivovanost jednotky je úzce spjatá s její transparentností, neboť v případě transparentnosti spojení se dá také očekávat porozumění její motivovanosti.¹⁹

Souhrnně lze konstatovat, že frazeologické jednotky jsou víceslovnými, lexikalizovanými a ve vysoké míře iregulárními jednotkami, pro které je typická jejich nominativní (pojmenovací) funkce. K dalším pro ně typickým vlastnostem, které však nejsou vlastnostmi nutnými, patří expresivnost, metaforičnost a výskyt archaických a monokolokabilních slov (slova, která se mimo určitý frazém v jazyce nevyskytují).

1.8. **Klasifikace frazeologických jednotek**

Také při pokusu klasifikovat frazeologické jednotky narážíme na různé přístupy a způsoby. V případě strukturní klasifikace, která vzájemně porovnává jednotlivé frazeologické jednotky a ty následně člení do skupin, nalezneme určité společné znaky napříč několika studiemi. Z německého frazeologického výzkumu jmenujme například H.Burgera, který dělí frazeologické jednotky následovně²⁰:

- a) **referenční frazeologismy**: frazeologismy vztahující se na předměty, události a situace; v rámci syntaktického dělení jde o předložkové a spojkové frazémy (*Morgenstund hat Gold in Mund*)
- b) **strukturní frazeologismy**: frazeologismy, jejichž funkce spočívá ve vytváření gramatických vztahů (*In Bezug auf*)
- c) **komunikační frazeologismy**: frazeologismy, které mají vztah ke komunikačním činnostem (*Guten Morgen*)

¹⁹ srov. Verstraten (1992, str. 13-14)

²⁰ srov. Burger (1998, str. 36-42)

V rámci referenčních frazeologismů dochází k dalšímu členění na frazeologismy:

- A) **nominativní**: frazeologismy, které v rámci klauze plní funkci větných členů
- B) **propoziční**: frazeologismy, které jsou již větami

V rámci syntaktické klasifikace jsou nominativní frazeologismy dále děleny na:

- i) **nominální**: *die Schwarze Kunst*
- ii) **verbální**: *aus einer Mucke einen Elefanten machen*
- iii) **adjektivní**: *gut gepolstert*
- iv) **adverbiální**: *auf jeden Fall*

1.8.1. Strukturní klasifikace na poli českém

Podobně jako na poli německém jsou frazeologické jednotky tříděny také na poli českém. F. Čermák dělí frazeologické jednotky do čtyř skupin²¹:

- a) **lexikální frazémy a idiomy**: zde se jedná o idiomatická kompozita, která se však v jazyce objevují jen zřídka

patolízal, tlučhuba

- b) **kolokační frazémy a idiomy**: jde o jednotky, jejichž komponenty jsou slova a které samy ještě netvoří věty

- c) **propoziční frazémy a idiomy**: jedná se o jednotky, které jsou po zapojení do kontextu již hotovou promluvou. Jako komponenty vystupují v těchto jednotkách slova, popř. kolokace. Za propoziční považuje frazémy s pevným subjektem a malou gramatickou transformovatelností slovesa.

- d) **polypropoziční frazémy**: zde patří kombinace propozic, které vytvářejí vyšší jednotku, jako jsou např. zdvořilostní fráze s ustálenou reakcí

²¹ srov. Čermák (1992, str. 125-166)

V této práci se budeme opírat o klasifikaci, kterou uvádí M. Grepl v *Příruční mluvnici češtiny*. Zde jsou frazeologické jednotky rozděleny na tři základní skupiny, a to na frazémy nevětné, přirovnání a frazémy větné.

1.8.1.1. Frazémy nevětné

Pro frazémy nevětné je příznačné, že se do vět zapojují až v konkrétních kontextech a podle potřeby jsou pak v nich gramaticky uzpůsobovány. Nejčastější strukturní typy nevětných frazémů jsou následující²²:

- a) frazémy s funkcí slovesnou, obsahující sloveso (*praštit se přes kapsu*)
- b) frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé kombinací substantiv nebo adjektiva a substantiva (*lev salónů, zkouška ohněm, šedá eminence, růžové brýle*)
- c) frazémy s funkcí adverbiální, vzniklé kombinací substantiva a adjektiva, popř. několika substantiv v jiných pádech než v nominativu (*levou rukou, s klidem Angličana*)
- d) frazémy z neautosémantických komponentů (*pro nic za nic*)

1.8.1.2. Ustálená přirovnání

Ustálená přirovnání bývají řazena k frazémům nevětným, i když naznačují větnou strukturu. Některé pozice se v nich totiž obsazují až v konkrétních kontextech (*spát jako na vodě – Petr spí jako na vodě.*), za nevětné frazémy jsou považovány i v případě, že jejich součástí tvoří věta, která pak v textu nemusí být oddělena čárkou (*rozprchli se (,) jako když do vrabců střelí*). Ustálené přirovnání se používá k charakteristice skutečnosti připodobněním jejího znaku k předem danému zobecnělému modelu. Jeho hlavní funkcí je zesílení, zdůraznění nebo zhodnocení tohoto znaku.²³

Základní struktura přirovnání je:

Kd – R – Tk – k – Kt (Jana – je - rychlá – jako – blesk), kde

Kd = comparandum, tj. kontextem daný, libovolně zaměnitelný referent, který je celým přirovnáním charakterizován

²² srov. Grepl (1995, str. 71)

²³ srov. Grepl (1995, str. 72)

R = relátor, tj. komponent dávající přirovnání povahu predikátu

Tk = tertium comparationis, tj. společný znak, kvalita vztahující se jak ke comparandu, tak i comparátu, na jehož základě vzniká vztah podobnosti. Tk nemusí být vždy explicitně vyjádřeno

k = komparátor, tj. formální znak pro označení vztahu mezi comparandem a comparatem

Kt = comparatum, tj. zobecněný model, k němuž se přirovnává

1.8.1.3. Frazémy větné

Do této skupiny patří frazémy, které mají podobu hotové věty, a to slovesné (*Ranní ptáče dál doskáče*), neslovesné (*Všude dobře, doma nejlip*). Frazémové jednotky náležející do této skupiny mohou mít podobu souvětí (*Kdo dřív přijde, ten dřív mele*). K větným frazémům řadíme²⁴:

a) Pořekadlo

Pořekadlo je ustálený výrok, který se svým obsahem váže ke konkrétnímu případu, situaci, a který konstatuje, hodnotí (*I mistr tesař se utne*). Na rozdíl od přísloví jeho obsahem není zevšeobecněná lidová moudrost. V některých případech je velmi obtížné rozhodnout, zda jde či nejde o zevšeobecněnou moudrost a tudíž hranice mezi pořekadlem a příslovím není vždy zcela zřejmá.

b) Rčení

Podoba rčení se může na rozdíl od pořekadla měnit, protože se na rozdíl od ostatních větných frazeologismů začleňuje do kontextu, a v závislosti na tom se pak mluvnicky mění. Úkolem rčení není poučení či vyjádření moudra. Slouží spíše ke zpestření mluveného nebo psaného projevu.

c) Pranostika

Pranostika je specifický druh pořekadla vyjadřující vztah mezi časovým obdobím roku a atmosférickými jevy, popřípadě zemědělskými pracemi (*Medardova kápě, 40 dní kape*).

d) Přísloví

²⁴ srov. Grepl /1995, str.72)

Příslloví je ustálený stylizovaný výrok, jenž obsahuje obecně platné zásady nebo zkušenosti mravoučné povahy. Tyto jsou vyjádřeny buď přímo, nebo obrazně (*Lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše*). Pro snadnější zapamatování má často podobu rýmovaného dvojverší. Příslloví jsou doložena už ve starověkých literárních památkách (asyrských, staroindických).

e) Okřídlená slova

Okřídlená slova jsou citátové výrazy slavných osobností, které se jako úsloví dostaly do běžného jazyka.. Jedná se o stručné formulace životních zkušeností, které se vztahují na určitou situaci. Nejznámější sbírkou okřídlených slov je *Geflügelte Worte - der Citatenschatz des deutschen Volkes* (1864) od G.Buchmanna. U nás takovou sbírku vydal např. V.Flajšhans v roce 1915.

1.8.2. Strukturní klasifikace na poli nizozemském

Ve srovnání s českou frazeologií vládne na poli nizozemském v oblasti klasifikace nejednotnost. Příčinou je pravděpodobně to, že se nizozemský frazeologický výzkum věnoval dlouhou dobu spíše sbírání a vysvětlování frazeologismů. V roce 1963 se pokusil do této problematiky vnést trochu světla F.Ch.van Gestel tím, že rozdělil frazeologismy do čtyř skupin (*spreekwoord*, *zegswijze*, *uitdrukking*, *gezegde*), které následně podrobněji popsal²⁵.

Spreekwoord je výrok ve formě oznamovací věty obsahující všeobecnou životní zkušenost nebo morální poučku, kterou nelze popřít. Je tvořen nezaměnitelnou skupinou slov, ve které se nachází finitní sloveso v přítomném čase. V některých případech může finitní sloveso scházet, není však možné jiná slova přidávat.

Ve vztahu k české terminologii odpovídá tato charakteristika nejvíce přísloví, které obsahuje obecně platné zásady a mravoučné ponaučení.

Zegswijze je výrok, který je založen na subjektivním hodnocení, čímž se liší od *spreekwoord*. Od *spreekwoord* se liší dále tím, že se slovesný tvar přizpůsobuje kontextu a

²⁵ srov. Van Gestel (1963, str. 214-219)

že je možné tuto kombinaci slov doplnit jinými elementy, popř. některé elementy nahradit jinými.

Výše popsaná charakteristika v češtině nejvíce odpovídá rčení.

Uitdrukking je nevětná jednotka skládající se z první části neslovesné (*voorstuk*) a z druhé části slovesné. Část slovesná je v základním tvaru v infinitivu, po zapojení do věty se však přizpůsobuje kontextu. V porovnání se *zegswijze*, ve kterém je podmět ve většině případů již v základním tvaru vyjádřen, je podmět u *uitdrukking* v základním tvaru nevyjádřen.

V češtině charakteristice *uitdrukking* nejvíce odpovídá frazeologická jednotka s funkcí slovesnou.

Gezegde je jednotka s pevnou strukturou a funkcí větného členu. Jádrem jednotky bývá nejčastěji substantivum, ale mohou jím být i jiné slovní druhy. Pokud se jednotka skládá ze dvou částí mající stejnou hodnotu, je pořadí těchto komponentů irelevantní. V ostatních případech je však pořadí jednotlivých komponentů neměnné.

V české strukturní terminologii tento popis nejbližší odpovídá nevětným frazeologickým jednotkám s jinou funkcí než slovesnou, tedy s funkcí jména v nominativu, adverbialní aj.

I když rozdělení Van Gestela pochází z let šedesátých, stále se o toto rozdělení mnozí lingvisté opírají a považují ho za základní rozdělení nizozemských frazeologických jednotek. V posledních letech se nizozemští lingvisté pokouší o další a podrobnější klasifikace. Za všechny jmenujme např. L.P.Verstraten, která frazémy rozděluje na²⁶:

1) **frazémy nominální** (*nominale verbindingen*): tyto frazémy, jejichž jádrem je substantivum, referují o určitých předmětech. Většinou se jedná o metaforický opis osoby nebo věci (*de prins van de Nederlandse dichters*²⁷ = *Vondel*).

2) **frazémy verbální** (*verbale verbindingen*): skládají se ze slovesa a neslovesné části, přičemž se slovesný tvar přizpůsobuje kontextu, do kterého frazém vstupuje (*van woede uit zijn vel springen* = *vyskočit zlosti z kůže*)

²⁶ srov. Verstraten (1992, str. 49-56)

²⁷ (princ nizozemských básníků)

3) **frazémy předložkové** (*prepositionele verbindingen*): u těchto frazémů je jádrem předložka a ve větě mají většinou funkci příslovečného určení. Ve srovnání s nominálními a verbálními frazémy, které připouští menší obměny v rámci jednotky, jsou předložkové frazémy silně ustálené (*in alle eer en deugd*²⁸ = *ve vší počestnosti*)

4) **frazémy adverbialní a adjektivní** (*adverbiale en adjectivische verbindingen*): také tyto frazémy, jejichž jádrem je adverbium nebo adjektivum, vykazují vysokou míru ustálenosti (*fris als een hoentje*²⁹ = *zdravý, energický*)

5) **úplné věty** (*volledige zinnen*): do této skupiny patří přísloví (*spreekwoorden*), která se skládají z neměnných a nezaměnitelných komponentů, rčení (*zegswijzen*), která nejsou zcela neměnná (variabilní je často předmět) a komunikační formule (*communicatieve formules*), které v textu mají funkci věty, a tudíž je není nutné dále začleňovat do věty jiné.

Kowalska-Szubert naproti tomu dělí frazémy jen do tří skupin, a to na frazémy substantivní, verbální a adjektivní a adverbialní³⁰.

V naší práci se budeme opírat o klasifikaci, kterou uvádí M.Grepl, pokud budeme popisovat české frazeologismy a o klasifikaci L.P.Verstraten, pokud se budeme zabývat nizozemskými frazeologismy, neboť obě klasifikace jsou si v základních rysech poměrně blízké.

²⁸ (ve vší cti a ctnosti)

²⁹ (čerstvý jako kuřátko)

³⁰ srov. Kowalska-Szubert (1997, str. 30-31)

2. Ekvivalence

2.1. Kontrastivní a konfrontační lingvistika

Pokud se chceme zabývat pojmem ekvivalence, je nutné se nejdříve zmínit o kontrastivní lingvistice, do které tento pojem spadá. Kontrastivní lingvistika se zabývá srovnáním shod a rozdílů dvou nebo více jazyků na rovině fonologicko-fonetické, morfologické a syntakticko-sémantické. Její počátky nalezneme v padesátých letech a jejím cílem je mimo jiné zdokonalení výuky cizích jazyků nalezením nejdůležitějších shod a rozdílů mezi jazykem mateřským a cílovým.

Kontrastivní frazeologie, která se věnuje srovnání frazeologického inventáře jednotlivých jazyků, je také poměrně mladou disciplínou. Často tímto způsobem byl srovnáván německý inventář, a to například s inventářem francouzským (G.Kempcke), švédským (K.Krohn) nebo maďarským (R.Hessky). Kontrastivní frazeologický výzkum nizozemštiny s jiným jazykem není zdaleka tak obsáhlý. Přesto můžeme uvést např. srovnání nizozemské frazeologie s frazeologií ruskou (D.Dobrovolskij), německou (E.Piirainen), maďarskou (E.Mollay) nebo polskou (S.Predota).

Vedle pojmu kontrastivní lingvistiky je nutné uvést i pojem lingvistiky konfrontační. Při konfrontaci lexikální zásoby se uplatňuje typ symetrické konfrontace dvou a více jazyků na základě společného metajazyka, při čemž se přihlíží ke shodám a rozdílům srovnávaných jazyků. Konfrontační lingvistika tak zahrnuje i problematiku kontrastivní lingvistiky. Konfrontovány mohou být jazyky blízce příbuzné (čeština - slovenština), příbuzné (germánské jazyky), nepříbuzné, ale kulturně blízké (čeština a němčina) nebo nepříbuzné a kulturně vzdálené jazyky (čeština a japonština). Taková konfrontace pak může například objasnit specifičnost jazyků.³¹

2.2. Definice ekvivalentu

Při definici ekvivalence vycházíme z definice F.Čermáka, který ekvivalenci označuje jako vztah mezi lexémem výchozího jazyka a formou cílového jazyka, který je založený na

³¹ srov. Filipec (1985, str. 201)

jejich značně podobném významu a funkci. Výslednými termíny toho vztahu jsou pak ekvivalenty. Protože se ne vždy jedná o vztah symetrický, je možné, že ekvivalentem není vždy lexém, ale např. jiná forma.³² J.Filipec definuje ekvivalent jako jazykovou, lexikální jednotku, která má v určité textové souvislosti stejnou obsahovou hodnotu jako jednotka jazyka výchozího. Ekvivalenty mohou být slovní, nadslovní, větné, textové a stylistické. Dále se rozlišují ekvivalenty na úrovni systémové, komunikační, textové a uživatelské.³³

2.3. Typy ekvivalence

Vedle ekvivalentní slovní zásoby se setkáváme se slovní zásobou bez ekvivalentů. Ekvivalenty pak mohou být úplné, tzn. se stejnou množinou sémů a částečné, které se liší často obrazností a expresivitou. Souhrnně můžeme tedy rozlišit tři základní typy:

- a) **ekvivalence úplná**
- b) **ekvivalence částečná**
- c) **ekvivalence nulová**

Z oblasti českého výzkumu zde zmíníme základní rozlišení typů ekvivalence, jak je uvádí F.Čermák a J.Filipec.

F. Čermák rozlišuje čtyři základní typy ekvivalence lexémů³⁴. Jedná se o **ekvivalenci jednoznačnou** s poměrem **1 : 1**, **částečnou** s poměrem **1 : více**, **částečnou** s poměrem **více : více** a o **absenci ekvivalence**. Příklad jednoznačné ekvivalence je velmi vzácný, nejčastějším případem je ekvivalence částečná s poměrem 1 : více, což způsobuje mnoho problémů při překladu. Důvodem absence ekvivalence, kterou je nutné nahradit opisem, jsou nejčastěji kulturní rozdíly mezi národy. Pro praktické použití je však potřeba výše uvedené rozlišení ještě dále diferencovat, čímž získáme pět typů ekvivalence:

- a) **jednoznačná ekvivalence**: situace, kdy jedna odpovídá jedné

³² srov. Čermák (1995, str. 238)

³³ srov. Filipe (1985, str. 203)

³⁴ srov. Čermák (1995, str. 238-240)

b) **opis**: protože ekvivalent chybí, je potřeba stručně vysvětlit, čeho se příslušný lexém týká

c) **částečná ekvivalence**, která tvoří přechod mezi a) a b) a dále se rozděluje do podtypů

c1) vztah **širší a užší** a naopak vůči druhému jazyku (niz. *snijden* a čes. *krájet*, *vykastrovat*, *udělat myšku*)

c2) vztah **obecné a specifické** a naopak (čes. *prst* a niz. *vinger* a *teen* pro rozlišení prstu u ruky a nohy)

c3) **částečný průnik**: ekvivalenty se překrývají jen zčásti (společný název pro *stožár* v niz. *mast* a v něm. *der Mast*, kde však vedle tohoto průniku existuje ještě význam *borovice* v niz. a *krmení* (*die Mast*) v něm.)

d) **ekvivalent vázaný na pevnou kombinaci lexémů**, tj. na frazém. V takovém případě nelze uvádět ekvivalent jen pro dané slovo, nýbrž pro celé spojení

e) **ekvivalent funkčně neparalelní** (sloveso v aktivu x sloveso v pasivu)

Podobným způsobem třídí také J.Filipec ekvivalenty do tří základních typů s dalšími podtypy³⁵. Zaměřuje se vždy na úroveň lexému a semému a také na problematiku monosémických a polysémických lexémů. Základním typem je **ekvivalence symetrická**, **symetricko-asymetrická** a **ekvivalence asymetrická**. **Symetrická ekvivalence** se dále dělí na:

a) **úplnou** = oboustranná, a to na úrovni lexému i semému

b) **částečnou** = ekvivalence pouze semémová

Také **symetricko-asymetrická ekvivalence** obsahuje dva podtypy:

a) **monosémický lexém má stejný nebo podobný synonymní ekvivalent** (něm. *Alter* a čes. *stáří*, *staroba*, *věk*)

b) **polysémický lexém má stejný, popř. podobný ekvivalent** (čes. *koruna* a něm. *die Krone*, pokud se jedná o korunu např. královskou nebo pokud se jedná o peníze)

³⁵ srov. Filipec (1985, str. 204)

Asymetrická ekvivalence je rozdělena do pěti podtypů:

- a) **monosémický lexém má v různých užitích různé ekvivalenty** (čes. *prst* a niz. *teen* = na noze a *vinger* = na ruce)
- b) **polysémický lexém má odlišné ekvivalenty** (čes. *náklad* = vozu a niz. *lading*, čes. *náklad* = výlohy a niz. *kosten*, čes. *náklad* = knihy a rus. *oplage*)
- c) **lexém jednoho jazyka zahrnuje několik lexémů druhého jazyka** (čes. *měsíc* a niz. *maan* = na nebi a *maand* = kalendářní)
- d) **lexému výchozího jazyka odpovídá také spojení slov** (čes. *nouze naučila Dalibora housti* a niz. *als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen*)
- e) **mezera v pojmenování, která se řeší opisem**

Pokud bychom měli oba koncepty srovnat, bylo by v praxi pravděpodobně vhodnější se opírat o rozdělení podle F.Čermáka.

Pro praktické využití jsou z českého výzkumu vhodné následující modely:

E. Kučerová³⁶ uvádí tři základní možnosti frazeologické ekvivalence:

- 1) proti frazeologismu jazyka A stojí frazém jazyka B
- 2) proti frazeologismu jazyka A stojí volné spojení v jazyce B, které je výkladem východiskového frazeologismu
- 3) proti frazeologismu jazyka A stojí jednoslovný ekvivalent jazyka B.

E. Sekaninová³⁷ rozlišuje tři typy převodu frazémů z jednoho jazyka do druhého:

- 1. symetrická ekvivalence frazémů (frazémy, které mají stejný obsah, motivaci i formu; jde o tzv. absolutní ekvivalenty)
- 2. symetricko-asymetrická ekvivalence frazémů (frazelogické dvojice odlišující se většinou jedním komponentem při stejném vyjádření daného obsahu)

³⁶ srov. Kučerová (1978, str. 229 – 239)

³⁷ srov. Sekaninová (1993)

3. asymetrická ekvivalence frazémů (shoda obsahu a neshoda formy)

2.4. Modely ekvivalence frazeologických jednotek

Protože se v této práci zabýváme porovnáním ekvivalence českých a nizozemských frazeologických jednotek, je nutné se také zaměřit na různé modely možného rozdělení ekvivalence porovnávaných frazémů. Budeme se zde zabývat třemi přístupy, které se věnují srovnání ekvivalence frazémů výše zmíněných jazyků.

První metoda pochází od E.Mollay, která analyzuje nizozemské frazeologismy a jejich maďarské ekvivalenty, které se liší metaforou. E.Mollay uvádí, že vedle úplné a částečné ekvivalence lexikálních a gramatických komponentů je skupina frazémů, u nichž je stejný frazeologický význam vyjádřen různými doslovnými významy. Srovnání v rámci této skupiny je pak možné na základě pěti kritérií.

Prvním kritériem je denotativní význam (*denotatieve betekenis*). Předpokládá se, že v důsledku rozdílů doslovných významů bude poměrně velká také asymetrie denotativních významů frazeologických jednotek, které jsou jinak považovány za sémantické ekvivalenty. Důvodem je často kulturní prostředí a geografické okolí určité jazykové společnosti. Druhým kritériem je doslovný význam (*letterlijke betekenis*). Pro zkoumané frazémy výše uvedeného typu je příznačné, že pro doslovný překlad frazému jednoho jazyka není možné v druhém jazyce nalézt stejný frazém. V tomto případě je také nutné se nenechat svést „falešnými přáteli“ (*valse vrienden*). Jedná se o takové páry frazémů, kdy pod vlivem doslovného překladu frazému jednoho jazyka dojde k chybné asociaci s frazémem jazyka druhého na základě nesprávné domněnky, že se jedná o stejný metaforický vztah. Třetím kritériem je gramatická struktura (*grammaticale structuur*), kde se předpokládá, že rozdílné doslovné překlady půjdou ruku v ruce také s rozdíly strukturními. Čtvrté kritérium je kritérium funkce větného členu (*zinsdeelfunctie*), které je těsně spjaté s předešlým kritériem, ale na úrovni věty. Posledním kritériem je konotativní význam (*connotatieve betekenis*). Očekává se, že při rozdílných doslovných významech bude velké procento rozdílných konotativních významů.³⁸

³⁸ srov. Mollay (1998, str. 213-220)

Z českých prací jmenujme například práci K.Málkové, která se zabývá rozdělením českých a nizozemských nominálních frazémů. Ty dělí do tří základních skupin. První skupina obsahuje frazémy, které mají v druhém jazyce po lexikální stránce úplně shodný frazeologický ekvivalent. Takové frazémy se shodují úplně z hlediska obsahového a lexikálního (čes. *zlé jazyky* a niz. *boze tongen*), mohou však vykazovat rozdíly morfosyntaktické (rozdíly v užití předložky, gramatického čísla nebo slovosledu). V druhé skupině se nacházejí frazémy, které po lexikální stránce vykazují částečně shodný frazeologický ekvivalent, což je dáno například užitím synonyma nebo chybějícím komponentem (čes. *potoky slz* a niz. *stromen van tranen* = proudy slz). Do třetí skupiny patří frazeologismy shodující se plně po stránce sémantické a pragmaticko-stylistické, které se však po stránce lexikální neshodují ani v jednom komponentu.³⁹

E.Piirainen se ve své práci zabývá ekvivalenčními vztahy mezi nizozemskými a německými idiomy. Stanovuje tři parametry, které se podílejí na ekvivalenčních vztazích frazeologických jednotek, a to parametr formální, lexikální a parametr obraznosti. Poté stanovuje pět skupin ekvivalentů vycházejících z výše uvedených parametrů. První skupina obsahuje frazémy s úplnou shodou formální a lexikálně-obraznou (niz. *de eerste viool spelen*⁴⁰ a něm. *die erste Geige spielen*). Druhá skupina se vyznačuje nepatrnými formálními rozdíly, jako je například rozdíl v použití členu, gramatického čísla, předložky nebo odchylky ve slovosledu (niz. *met vuur spelen*⁴¹ a něm. *mit dem Feuer spielen*). Do třetí skupiny jsou řazeny páry frazémů, které vykazují jednotlivé lexikální rozdíly (niz. *meer geluk dan wijsheid*⁴² a něm. *mehr Glück als Verstand*⁴³). Čtvrtá skupina obsahuje ty frazémy, které jsou shodné v obraze, ale mají odlišnou formu a lexiku (niz. *dat staat niet in z'n woordenboek*⁴⁴ a něm. *für jemanden ein Fremdwort sein*⁴⁵). V poslední skupině nalezneme frazémy se shodnou formou a rozdílnou lexikou a obrazem (niz. *een appeltje met iem. te schillen hebben*⁴⁶ a něm. *ein Hühnchen mit jemandem zu rupfen haben*⁴⁷).

V praktické části této práce, kde se budeme zabývat ekvivalencí českých a nizozemských frazeologických jednotek s komponentem *voda* a *ryba*, se při třídění budeme opírat o

³⁹ srov. Málková (2001, str.100-103)

⁴⁰ (hrát první housle)

⁴¹ (zahrávat si s ohněm)

⁴² (více štěstí než chytrosti)

⁴³ (více štěstí než rozumu)

⁴⁴ doslovně: (to nestojí v jeho slovníku)

⁴⁵ (něco je pro někoho cizím slovem)

⁴⁶ doslovně: (mít s někým jablíčko na loupání)

⁴⁷ doslovně: (mít s někým kuře na oškubání), přeneseně: muset si s někým něco vypořádat

rozdělení K.Málkové a E.Piirainen, neboť jejich roztrídění považujeme za nepřehlednější a pro praktické využití nejvhodnější.

3. Sociolingvistický pohled

V části druhého oddílu této práce se budeme věnovat dvěma mimojazykovým faktorům, které se zvolenou problematikou úzce souvisejí. Frazeologie je považována za součást kulturního života a historie každého jazyka. Ve frazeologii se totiž neodráží jen národní kultura, ale také jazykové možnosti, které každý jazyk nabízí. Vedle toho se prostřednictvím frazeologie předávají zobecnělá moudra a zkušenosti, které byly nashromážděny po několik generací a které i nadále zůstávají v platnosti. Díky frazeologii se tak dovídáme více o zvyklostech, způsobu života a pohledu na svět určitého jazykového společenství. Frazeologismy různých jazyků se od sebe liší, a to především díky odlišnému vývoji národů a jejich jazyků, přírodním, historickým a jiným podmínkám. Z hlediska začlenění frazémů do kulturně-historických souvislostí rozčleňuje **R. Šrámek**⁴⁸ frazémy na dvě velké skupiny:

1. **tradiční**, které tvoří obvykle součást estetických a sociálních norem lidové kultury
2. **kulturní**, které byly různým způsobem a různými cestami přejaty z jiného jazykového prostředí

Protože se tato práce zaměřuje na analýzu nizozemských frazeologických jednotek obsahujících komponent *voda* a *ryba*, nabízí se vzhledem ke geografické poloze Nizozemí a historickým okolnostem možnost věnovat se do jisté míry také obrazu vody, který je ve zkoumaných frazeologických jednotkách vyjádřen.

Naším cílem je také zjistit, do jaké míry jsou frazeologické jednotky, které se staly předmětem našeho výzkumu, u rodilých mluvčích známé a do jaké míry je aktivně používají. Dále nás zajímá, jestli faktory jako je věk, pohlaví a vzdělání mohou tuto znalost ovlivnit. Tím se dostáváme do roviny sociolingvistického pohledu na jazyk, a proto se v této kapitole zmíníme o základních problémech, kterým se sociolingvistika věnuje, s přihlédnutím především na výše zmíněné faktory.

⁴⁸ srov. Šrámek (2003, str. 62)

3.1. Sociolingvistika a předmět zkoumání

Sociolingvistika chápe jazyk jako sociální a komunikační systém, který je součástí určité společnosti a kultury a na použití jazyka se dívá jako na formu sociální interakce v konkrétní situaci. Sociolingvistiku tedy může chápat jako studii jazyka a užívání jazyka v kontextu společnosti a kultury.⁴⁹ Sociolingvistika vychází především z obecné jazykovědy, je však spjatá i s jinými odvětvími jako jsou například antropologie, sociologie a filozofie. Jazyk a společnost spojují zejména tři faktory⁵⁰:

- a) jazyk je společenská instituce
- b) jazykové znaky jsou dány společenskou dohodou
- c) jazyk je souborem zvyků a konvencí

Termín sociolingvistika použil poprvé s největší pravděpodobností v roce 1952 Haver Currie, který upozornil na absenci sociálního faktoru při lingvistických výzkumech. Přesto již v 19. století nalezneme dvě odvětví, která byla předchůdci toho, co dnes nazýváme sociolingvistikou. Šlo o studium venkovských dialektů v Evropě a o studium kontaktu dvou jazyků, čímž se zabývali především Hugo Schuchardt a Dirk Hesseling. H.Schuchardt pojímá jazyk jako heterogenní a dynamický jev.

V roce 1916 vychází *Cours de linguistique générale*, ve které se Ferdinand de Saussure zabývá vedle jiného rozlišením mezi parole, čímž rozumí užití jazyka (promluva, mluva), a langue, jazykový systém, který je sociální součástí jazyka. Na De Saussura navazují dále strukturalisté jako Bloomfield nebo N.Chomsky. Chomsky zavádí pojmy kompetence a performance. Kompetencí rozumí podvědomou znalost jazyka u každého mluvčího, která mu umožňuje tvořit neomezený počet vět. Performance je pak použití této znalosti v kontextu. Podle Chomského se má jazykovědná teorie zabývat hlavně kompetencí.

Vzestup sociolingvistiky je pak do určité míry možno charakterizovat jako reakci na stále se zvětšující vzdálenost mezi abstraktní kompetencí a skutečným použitím jazyka. V šedesátých letech se tedy část lingvistů zaměřuje na použití jazyka v rámci společnosti, následovníci Chomského se naopak zaměřují na kompetenci. Dell Hymes následně zavádí

⁴⁹ srov. Appel (1979, str. 11-12)

⁵⁰ srov. Čermák (2001, str. 42)

pojem komunikativní kompetence, kterou charakterizuje jako schopnost mluvčího zvolit formy jazyka hodící se do určité situace.

V sociolingvistickém výzkumu se dále rozlišují dva druhy faktorů, a to faktory situační a sociální.⁵¹ Situační faktory jsou závislé na určité situaci a mají vliv na výběr forem určitého mluvčího a následnou interpretaci posluchače. Sociální faktory naproti tomu značí příslušnost mluvčího do určité sociální skupiny, což má vliv na jeho výběr ze slovního repertoáru. Příkladem sociálních faktorů je sociální status nebo pohlaví mluvčího. Tyto faktory se vzájemně ovlivňují a jsou společně úzce spjaty.

Z výše uvedeného můžeme stanovit faktory, které jsou významné z hlediska jazyka a společnosti⁵²:

- a) rozsah a typ jazykového společenství: uvažujeme např. národ, skupiny, jednotlivce
- b) variety jazyka (standardní jazyk, dialekt, interdialekt)
- c) sociologické faktory (vzdělání, profese, věk, pohlaví, původ)
- d) sociální postoj účastníků (nadřazenost vs. podřazenost, důvěrnost)
- e) vlastní komunikativní situace

3.2. Sociologické faktory

V šedesátých letech se výzkum zaměřoval především na studium regionálních rozdílů. Lingvisté si byli také vědomi rozdílů sociální povahy v rámci určité oblasti, ale k systematickému popisu těchto jevů nedocházelo. V posledních letech sociolingvisté zkoumají, do jaké míry se může v jazyce projevit nejen příslušnost mluvčího do určitého regionu, ale také jeho pohlaví nebo sociální status. I tyto kategorie jsou vzájemně těsně propojeny. Příklad, kdy by například jen sociální příslušnost byla jediným sociologickým faktorem mající vliv na jistý jazykový jev, je řídký.

Americký lingvista William Labov zjistil, že ženy ve formálním použití jazyka více inklinují k posunu směrem k prestižnějším variantám jazyka než muži řadící se do stejné sociální kategorie. Labov se navíc domnívá, že tento posun je charakteristický především

⁵¹ srov. Appel (1979, str. 23-24)

⁵² srov. Čermák (2001, str. 42)

pro ženy středních vrstev. Penelope Eckert zdůrazňuje, že není možné brát pohlaví jako jediný faktor pro vysvětlení rozdílů v používání jazyka mezi muži a ženami. Je totiž nutné přihlídnout vždy také například k příslušnosti do určité sociální třídy.⁵³

Z toho vyplývá, že určité jazykové varianty jsou používány u mluvčích z určitých regionů více než u mluvčích pocházejících z regionů jiných, že některé jazykové varianty používají více ženy než muži a že jiné varianty jsou například častější u mluvčích patřících do určité sociálně-ekonomické třídy.

3.3. Kultura a obraz světa

Sociolingvisté se zaměřují také na vliv jazyka na kulturu jazykového společenství a na vliv kultury na jazyk. Otázkou je, do jaké míry souvisí to, co a jakým způsobem je v jazyce vyjádřeno, se systémem hodnot a norem určitého společenství. L. Wittgenstein říká⁵⁴: „Hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa.“ Podle Cassirera⁵⁵ je „vidění světa a způsob života v tomto světě determinováno jazykem.“

Teorie založená na tom, že kultura jazykového společenství určuje a ovlivňuje jazyk a že jazyk určuje a ovlivňuje obraz světa u každého jedince, se nazývá Sapir-Whorf-hypotéza. Je pojmenována podle amerických lingvistů Edwarda Sapira a Benjamina Lee Whorfa.

O vlivu kultury na systém jazyka existují nespočetné důkazy, a to především v oblasti lexiky. Známy je příklad, kdy např. v evropských jazycích nalezneme jen jedno slovo pro sněh, zatímco v jazyce Eskymáků těchto výrazů existuje několik, neboť je pro ně potřeba rozlišit různé druhy sněhu.⁵⁶ Vliv na lexiku může mít vedle geografické polohy například také sociální a kulturní prostředí. V nizozemštině se na věci, které patří do kategorie *de-woorden*⁵⁷, odkazuje pouze zájmeny *hij/hem/zijn*⁵⁸ a ne zájmeny *zij/haar*⁵⁹. Tento jev by bylo možné vysvětlit tím, že role mužů je v nizozemské společnosti dominantní ve

⁵³ srov. Mesthrie (2006, str. 106-107)

⁵⁴ Wittgenstein (1921)

⁵⁵ Cassirer (1923)

⁵⁶ srov. Appel (1979, str.139-140)

⁵⁷ (substantiva rodu mužského a ženského pojící se se členem určitým *de*)

⁵⁸ (on/ho/jeho)

⁵⁹ (ona/její)

srovnání s rolí žen.⁶⁰ Je ovšem důležité brát na vědomí, že různé jazykové rozdíly mnohdy odrážejí obraz světa platný v minulosti, který již dnes není relevantní.

Vliv kultury však není možno pozorovat jen na lexikální úrovni, ale také na úrovni gramatické, což je mnohdy hůře prokazatelné. V jazyce navaho není například ve slovesném systému jasný rozdíl mezi tím, kdo činnost vykonává a činností samotnou, neboť sloveso v navaho spojuje toho, kdo činnost provádí s činností samotnou.⁶¹

Whorf i Sapir se věnovali také druhé části hypotézy. Mluvčí organizuje a strukturuje ve své hlavě svět, který ho obklopuje prostřednictvím jazyka, z čehož vyplývá, že jazyk ovlivňuje jeho interpretaci (mluvčího) obrazu světa, skutečnosti. Zkoumáno to bylo například na tom, jak různé jazyky rozdílným způsobem rozdělují spektrum barev.⁶²

Od začátku let sedmdesátých je patrný větší zájem o problematiku Sapir-Whorf-hypotézy. Ovlivněno to bylo především emancipačními směry, které považovaly jazyk za systém určený společností, jehož prostřednictvím jsou udržovány společenské vztahy. Lze tedy říci, že způsob, jakým se mluvčí vyjadřuje o určitých věcech, může být odvozen z jeho obrazu světa.

V praktické části této práce se zaměříme tedy na některé sociolingvistické faktory, které mohou mít vliv na znalost frazeologismů u rodilých mluvčích a zaměříme se na obraz vody ve vybraných frazeologických jednotkách.

⁶⁰ srov. Appel (1979, str.140-141)

⁶¹ srov. Appel (1979, str. 141-142)

⁶² srov. Appel (1979, str. 142-143)

Praktická část

Cílem praktické části této práce je možnost využití získaných poznatků při osvojování nizozemštiny a češtiny jako cizích jazyků. Zaměříme se tedy na strukturní rozdělení frazeologických jednotek, které obsahuje náš korpus a následně na jejich syntaktickou analýzu. V druhé části jednotky roztrídíme podle míry jejich ekvivalence s češtinou. Ve třetí, sociolingvisticky zaměřené části, se budeme věnovat tomu, jaký je obraz vody ve vybraných jednotkách a jaké asociace v nás *voda* v těchto případech vyvolává. Pokusíme se také zjistit, zda význam celé frazeologické jednotky je pak spíše pozitivní či negativní a porovnáme to s výsledky vzešlými z dotazníku. Poslední část se bude opírat o poznatky získané od rodilých mluvčích na základě výše zmíněného dotazníku. Bude nás zajímat, do jaké míry rodilí mluvčí jednotky z našeho korpusu znají, popř. aktivně používají a jaký vliv na tuto znalost mohou mít určité sociologické faktory.

Budeme vycházet z následujících hypotéz:

Hypotéza A: Předpokládáme, že míra absolutní ekvivalence nizozemských frazeologických jednotek s češtinou bude malá a že bude převažovat ekvivalence částečná, kdy stejný frazeologický význam bude v obou jazycích vyjádřen odlišnou lexikou.

Hypotéza B: Předpokládáme, že pojem *voda* bude ve slovesných frazeologických jednotkách nejčastěji plnit funkci podmětu a předmětu.

Hypotéza C: Předpokládáme, že znalost zkoumaných frazeologických jednotek bude vyšší u starších rodilých mluvčích a u respondentů s vyšším stupněm vzdělání.

Náš korpus obsahuje 131 frazeologických jednotek s komponenty *voda* a *ryba* a byl sestaven na základě údajů z několika nizozemských výkladových slovníků. Vycházeli jsme především z *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal* (268 826 hesel) a z *Van Dale Hedendaags Nederlands* (slovní zásoba posledních padesáti let, 90 000 hesel), které jsme vzali jako základ. Frazeologické jednotky z těchto slovníků jsme doplnili o další jednotky nacházející se ve frazeologických slovnících, a to především ve slovníku *Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels* a *Spreekwoorden verklaard* od vydavatelství Prisma. V prvním z výše uvedených frazeologických slovníků

nalezneme přibližně 2 300 přísloví vyskytujících se po roce 1850. Přísloví jsou rozdělena do sedmnácti tematických skupin, nenalezneme zde však například žádné poznámky ke stylistice. Druhý námi uvedený, populárně-vědecký frazeologický slovník, je tvořen 4 800 lemmaty a neobsahuje jen přísloví, jak je uvedeno v titulu, ale také jiné frazeologismy. Také zde nenalezneme poznámky týkající se stylistiky nebo příkladové věty pro použití uvedených frazémů, u některých příslovích je však uveden jejich původ. Celkem jsme pracovali s přibližně 12 slovníky, některá hesla byla ověřována také na internetu.

Na následujících stránkách uvádíme všechny frazeologické jednotky patřící do našeho korpusu. Nepředpokládáme, že náš korpus obsahuje všechny možné nizozemské frazeologismy s komponenty *voda* a *ryba*. Jistě existují i jiné frazeologické jednotky s komponenty *voda* a *ryba*, které se však nevyskytovaly v námi používanými příručkách a tudíž nemohly být do korpusu zahrnuty. V levém sloupci se nacházejí nizozemské frazémy a jejich doslovné překlady do češtiny. V pravém sloupci jsou české překlady těchto nizozemských frazémů⁶³. U českých překladů se nemusí vždy jednat o frazeologické jednotky, často jde pouze o opis, neboť nebyl nalezen odpovídající frazeologický ekvivalent.

op water en brood zitten sedět o chlebu a vodě	být o chlebu a vodě *
zij lijken op elkaar als twee druppels water podobají se na sebe jako dvě kapky vody	podobat se jako vejce vejci *
zo gauw/vlug als water rychlý jako voda	rychlý jako blesk *
zij zijn (als) water en vuur jsou jako voda a oheň	těžká shoda – oheň, voda **
water in/naar de zee dragen nosit vodu do moře	nosit dříví do lesa *
dat kan al het water van de zee niet afwassen to už nemůže smýt ani voda z moře	to už ti (mu...) zůstane, to už ti (mu...) nikdo neodpáře ***

⁶³ jednotky označené * pocházejí ze Slovníku české frazeologie a idiomatiky F.Čermáka aj.Hronka, jednotky označené ** pocházejí z Českých přísloví D.Bittnerové a F.Schindlera a jednotky označené *** pocházejí z Nizozemsko-českého slovníku Z.Hrnčířové a F.Čermáka

veel water om iets vuilmaken mnoho vody kvůli něčemu ušpinit	dělat s něčím cavyky *
het was of mij een emmer (koud) water over de rug gegoten werd bylo to, jako by mi bylo přes záda vylito vědro vody	zůstal/stál jako by ho polil studenou vodou *
bang zijn zich aan koud water te branden mít strach spálit se studenou vodou	být přespříliš opatrný
't was of ik water zag branden bylo to, jako bych viděl hořet vodu	zůstat stát jako opařený *
water in zijn/bij de wijn doen dát vodu do (něčího) vína	udělat kompromis, slevit z nároků
dat houdt geen water to vodu neudrží	být neudržitelný, být neobhajitelný
vuil water blust ook vuur i špinavá voda uhasí oheň	účel světlí prostředky
het is water en melk je to voda a mléko	být nemastný neslaný *
het is water en wind je to voda a vítr	něco přehnaného, nafouknutého
iets loopt als water door m'n vingers čas běží jako voda skrz mé prsty	letí to jako voda *
Gods water over Gods akker laten lopen nechat téct boží vodu přes boží pole	nechat věcem volný průběh *
stille waters hebben diepe gronden tiché vody mají hluboká dna	tichá voda břehy mele ***
door vele water(tje)s gezwommen hebben plaval mnoha vodami	být ve všem doma, ve všem se vyznat
tussen twee waters in zwemmen plavat mezi dvěma vodami	táhnout to s oběma stranami, využívat obou stran
op zulke waters vangt men zulke vis(sen) v takových vodách se chytá taková ryba (takové ryby)	u takových činů se musí očekávat takovéto důsledky

over het water wonen ook mensen přes vodu žijí také lidé	zdravý rozum mají lidé všude, drž se rozumu a projdeš celý svět ***
die op water is, moet varen kdo je na vodě, musí se plavit	kdo se dal na vojnu, musí bojovat **
in het water springen/het water in lopen skočit do vody	skočit do vody *
onder water staan stát pod vodou	být/stát pod vodou
zo gezond als een vis(je) (in het water) zdravý jako ryba (rybička) (ve vodě)	zdravý jako ryba *
leven als een visje in het water žít jako rybička ve vodě	žít si jako prase v žitě *
in troebel water vissen lovit v kalných vodách	lovit v kalných vodách *
de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis hlupáci vynášejí vodu a chytří chytají ryby	je hloupé se namáhat s něčím, z čeho mají užitek druhí
als het water stil staat, stinkt het když voda klidně stojí, zapáchá	stojatá voda ráda se zsmradí **
hij kan de zon niet in het water zien schijnen nemůže vidět svítit slunce ve vodě	závidí jinému úspěch (stěští), být nepřející
dat is water op zijn molen to je voda na jeho mlýn	to je voda na jeho mlýn *
waar de dijk het laagst is, loopt het water het eerst over tam, kde je hráz nejnižší, přeteče voda jako první	chudé/slabé lidi postihne neštěstí vždy jako první
het water loopt altijd naar zee voda teče vždy do moře	peníze plodí peníze ***
in het water vallen spadnout do vody	nepodařit se, neuspět ***
zijn geld in het water gooien hodit své peníze do vody	vyhodit peníze oknem ***

het water komt hem tot aan de lippen voda mu přichází až ke rtům	teče mu voda do bot, je zle ***
als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen až někomu teče voda do úst, teprve se naučí plavat	nouze naučila Dalibora houslit **
zich/het hoofd boven water houden udržet se nad vodou/udržet hlavu nad vodou	udržet se nad vodou ***
boven water (en wind) zijn být nad vodou (a větrem)	být za vodou
tussen water en wind zijn být mezi vodou a větrem	být nestranný
onder water zijn být pod vodou	být ukrytý (během 2. světové války)
boven water komen přijít nad vodu	vynořit se, objevit se po delší době, vrátit se na scénu ***
iets boven water halen vynést něco nad vodu	něco vyplave napovrch
onder water blijven zůstat pod vodou	ututlat něco, zamlčet
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug voda mu teče po obličejí/po zádech	potí se jako vrata od chliva
het water staat iem. in zijn schoenen někomu stojí voda v botech	potit se strachem
van het eerste, zuiverste water první/nejčistší vody	prvotřídní (kvality) ***
iemand voelt 't aan zijn water někdo to cítí na své vodě	mít tušení
bij een baby naar het watermerk kijken podívat se u dítěte na vodoznak	zjistit pohlaví dítěte
het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is	špinavý jako prase *

vypadá to, jako by to bylo umyto v nočníku	
't doet mij watertanden dělá mi to chutě (vodní zuby)	zbíhají se mi na to sliny, dostávám na to chuť ***
geld als water verdienen vydělávat peněz jako vody	vydělávat peněz jako želez *
het warm water opnieuw uitvinden znovu vynalézt teplou vodu	objevit Ameriku *
spijkers op laag water zoeken hledat hřebíky v mělké vodě	rýpat se v malichernostech
dat staat als een paal boven water stojí to jako pilíř nad vodou	je to na beton
het is als een druppel water op een gloeiende plaat je to jako kapka vody na rozžhaveném plechu	jako kapka v moři *
het kind met het badwater weggooien vyhodit dítě i s vodou na koupání	s vodou vylít z vaničky i dítě *
iemand een steek onder water geven dát někomu ránu pod vodou	krutý žert
veel beekjes maken een groot water mnoho rybníčků udělá velkou vodu	mnoho malých věcí může vést k něčemu velkému
hij laat het water over de dijk lopen nechá přetéct vodu přes hráz	nemoci zadržet slzy
er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt ještě uplyne mnoho vody v Rýnu, než se to stane	uplyne (ještě) mnoho vody v řece, než
een storm in een glas water bouře ve sklenici vody	bouře ve sklenici vody *
in iemands vaarwater zitten sedět v něčí plavni dráze	stát někomu v cestě
water wordt nooit bloed voda se nikdy nestane krví	krev není voda **
bij hem kookt het water ook bij 100 graden	je to člověk jako každý jiný

u něj taky voda vaří při sto stupních	
als je in water poept, zal het naar boven komen drijven když někdo kaká do vody, vyplave to nahoru	vše, co se dělá tajně, vyjde jednou stejně na povrch
van geluk te water lopen štěstím jít k vodě	mít kopu štěstí
als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water když sedlák neumí plavat, je na vině voda	když se někomu něco nedaří, svalí vinu na něco/někoho jiného
als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent až budou krávy tančit na ledě a bude pršet teplá voda	na svatého Dyndy, to nebude nikdy **; až pokvetou hrábě
als het water zakt, dan kraakt het ijs když klesá voda, křupe led	každá příčina má důsledek
geen water is hem te diep žádná voda mu není dost hluboká	ničeho se nebojí
de kruik gaat zolang te water tot zij berst džbán chodí tak dlouho k vodě, než praskne	tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne
hoog water vysoká voda	příliv ***
laag water nízká voda	odliv ***
dicht/toe water zavřená/hustá/pevná voda	zamrzlá voda ***
open water otevřená voda	nezamrzlá voda ***
hol/verbolgen water rozbouřená voda	rozbouřené moře
stil water tichá voda	dobu mezi odlivem a přílivem
met alle wateren gewassen zijn být umytý všemi vodami	všemi mastmi mazaný *

met de gouden hengel vissen rybařit se zlatým háčkem	podplácet
ook daar wordt met water gekookt i tam se vaří s vodou	nebýt nic moc
het is hoog water je vysoká voda	mít na sobě kalhoty do vysoké vody, havlovky
water in de ene en vuur in de andere hand dragen v jedné ruce nosit vodu a v druhé ruce nosit oheň	mluvit obojetně
zonder water draait de molen niet bez vody se mlýn netočí	aby člověk mohl pracovat, musí také jíst
waar kikkers zijn, ik ook water kde jsou žáby, je také voda	na každém šprochu pravdy trochu
hij is zo rijk als 't water diep is je tak bohatý, jak je voda hluboká	mít peněz jako želez *
gestolen wateren zijn zoet ukradené vody jsou sladké	kradené ovoce nejlépe chutná **, ovoce ze sousedova stromu chutná nejlépe
wanneer de put droog is, weet men wat het water kost když je studna suchá, ví se, kolik stojí voda	začít si vážit věcí, až když o ně člověk přijde
een onreine bron kan geen rein water geven nečistý pramen nemůže dát čistou vodu	špatní lidé dělají špatné věci
hoog water hebben mít vysokou vodu	mít nedostatek peněz

de visjes voeren krmit ryby	krmit ryby * (mít mořskou nemoc)
hij kan zwemmen als een vis umí plavat jako ryba	plave jako ryba *
als een vis op het droge /op zolder jako ryba na suchu/na půdě	být jako ryba na suchu *

vis wil zwemmen ryba chce plavat	ryba chce plavat, k rybě patří pití ***
de grote vissen eten de kleine velké ryby požírají ty malé	velké ryby požírají malé ***
grote vissen scheuren het net/springen uit de ketel velké ryby trhají síť/vyskakují z kotle	co je dovoleno bohovi, není dovoleno volovi
een klein visje, een zoet visje malá rybička, sladká rybička	malá ryba taky ryba
die slaapt, vangt geen vis kdo spí, žádnou rybu nechytne	bez práce nejsou koláče **
die de vis heeft, moet ook de graat hebben ten, kdo má rybu, musí mít i kosti	není růže bez trní **
vis nog vlees/vlees nog vis/geen vis en geen vlees ani ryba ani maso/ani maso ani ryba/žádné maso a žádná ryba	není to ryba ani rak *
visje leggen položít rybičku	dětská hra (schovávaná)
mossel noch vis ani slávka ani ryba	ani ryba ani rak *
waar geen vis is, is haring ook vis kde není ryba, je i slaneček rybou	člověk se musí pokusit o všechno
boter bij de vis máslo k rybě	platit na prkno ***
eet vis als ze er is jez ryby, když tu je	chopit se příležitosti
alle vis is geen bakvis ne každá ryba je ryba na pečení	není všechno zlato, co se třpytí **
vis laat de mens zoals hij is ryba nechá člověka takovým, jaký je	je zdravé jíst ryby
hoe meer vis, hoe droever water čím více ryb, tím smutnější voda	čím více lidí se musí dělit, tím méně pro každého zůstane

vis begint aan de kop te stinken ryba začíná smrdět od hlavy	ryba smrdí od hlavy
iemand uitmaken voor rotte/vuile/stinkende vis někomu vynadat do zkažené, špinavé/zapáchající ryby	vynadat někomu
vis zijn být ryba	být opilý
ergens niet op de vismarkt zijn nebýt někde na rybím trhu	nejsi na pastvě
het grootste gelijk van de vismarkt hebben mít největší pravdu na rybím trhu	přesvědčovat druhé křikem
in troebel water is 't goed vissen je dobré lovit v kalných vodách	snáze jest v kalné vodě ryby lovit; čím vody kalnější, tím lovy volnější **
achter het net vissen chytat za síť	přijít s křížkem po funuse
met een zilveren hengel vissen chytat na stříbrnou udici	koupit si rybu, když jí člověk neumí chytit sám
voor een vissers deur vissen rybařit před rybářovými dveřmi	nosit dříví do lesa *
elk vist op zijn getij každý rybaří při svém přílivu a odlivu	každý využívá nejlepší doby
iemand iets om mee uit vissen te gaan někdo, s kým se dá jít rybařit	člověk do nepohody
vissenbloed hebben mít rybí krev	být chladnokrevný
aan een goed visser ontglipt ook wel een aal i dobrému rybáři vyklouzne úhoř	i mistr tesař se někdy utne **
vissers van mensen rybáři lidí	rybáři lidí
de vis wordt duur betaald ryba je draze zaplacena	bylo to draze zaplaceno
aan de vishaak bijten	nechat se nachytat, skočit někomu na špek *

kousnout do rybářského háčku	
zo stom als een vis tak němý jako ryba	němý jako ryba *
bezoek en vis blijven drie dagen fris návštěva a ryba zůstávají čerství tři dny	ryba a host na třetí den smrdí/třetího dne smrdí **
iedereen wat van de stokvis každému něco ze sušené tresky	spravedlivě rozdělit
bij nacht vissen en overdag netten drogen v noci rybařit a přes den sušit sítě	večer flámovat a přes den vyspávat
de vis aardt naar de zee ryba je po vodě	původ se nedá zapřít
een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets žena bez muže je jako ryba bez kola	žena bez muže je jako ryba bez jízdního kola

4. Strukturní rozdělení frazeologických jednotek

4.1. Frazeologické jednotky větné, nevětné a přirovnání

Jak již bylo uvedeno výše, rozdělíme v první fázi frazeologické jednotky z našeho korpusu podle vzoru M.Grepla na frazémy větné, nevětné a přirovnání.

4.1.1. Frazeologické jednotky větné

Frazémy větné mají podobu hotové věty, a to slovesné (v našem korpusu většina případů) nebo neslovesné (z korpusu tomuto odpovídají pouze dva frazémy, a to *een klein visje, een zoet visje* a *hoe meer vis, hoe droever water*). Ze základního rozdělení na pořekadla, rčení, přísloví, pranostiky a okřídlená slova nalezneme v korpusu pouze první tři zmíněné frazeologické jednotky.

Pro přísloví je charakteristická jeho neměnná podoba a vyjádření všeobecně platného moudra, zásady či zkušenosti. Také pořekadlo má neměnnou podobu, ale na rozdíl od přísloví se váže na konkrétní situace. Z korpusu popisu přísloví odpovídá 24 jednotek, pořekadlu taktéž 24 jednotek. Jako podstatné kritérium jsme brali vázanost či nevázanost jednotky na situaci, u některých jednotek však hranice mezi příslovím a pořekadlem nebyla zcela jasná (např. *als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent* nebo *die op water is, moet varen*).

Přísloví

vuil water blust ook vuur	účel světlí prostředky
stille waters hebben diepe gronden	tichá voda břehy mele
over het water wonen ook mensen	zdravý rozum mají lidé všude, drž se rozumu a projdeš celý svět
als het water stil staat, stinkt het	stojatá voda ráda se zsmradí
waar de dijk het laagst is, loopt het water het eerst over	chudé/slabé lidi postihne neštěstí vždy jako první
het water loopt altijd naar zee	peníze plodí peníze

veel beekjes maken een groot water	z malé jiskry velký oheň
water wordt nooit bloed	krev není voda
de kruik gaat zolang te water tot zij berst	tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne
zonder water draait de molen niet	aby člověk mohl pracovat, musí také jíst
gestolen wateren zijn zoet	zakázané ovoce nejlépe chutná
een onreine bron kan geen rein water geven	špatní lidé dělají špatné věci

de grote vissen eten de kleine	velké ryby požírají malé
grote vissen scheuren het net/springen uit de ketel	co je dovoleno bohovi, není dovoleno volovi
een klein visje, een zoet visje	malá ryba taky ryba
die slaapt, vangt geen vis	bez práce nejsou koláče
waar geen vis is, is haring ook vis	člověk se musí pokusit o všechno
eet vis als ze er is	chopit se příležitosti
hoe meer vis, hoe droever water	čím více lidí se musí dělit, tím méně pro každého zůstane
vis begint aan de kop te stinken	ryba smrdí od hlavy
voor een vissers deur vissen	nosit dříví do lesa
bezoek en vis blijven drie dagen fris	ryba a host na třetí den smrdí
de vis aardt naar de zee ryba je po vodě	původ se nedá zapřít
elk vist op zijn getij	každý využívá nejlepší doby

Pořekadlo

op zulke waters vangt men zulke vis(sen)	u takových činů se musí očekávat takovéto důsledky
die op water is, moet varen	kdo se dal na vojnu, musí bojovat
de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis	je hloupé se namáhat s něčím, z čeho mají užitek druzí
er zal nog heel wat water door de Rijn	uplyne (ještě) mnoho vody v řece, než

stromen, eer dat gebeurt	
als je in water poept, zal het naar boven komen drijven	vše, co se dělá tajně, vyjde jednou stejně na povrch
als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water	když se někomu něco
als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent	na svatého Dyndy, to nebude nikdy
als het water zakt, dan kraakt het ijs	každá příčina má důsledek
waar kikkers zijn, is ook water	na každém šprochu pravdy trochu
wanneer de put droog is, weet men wat het water kost	začít si vážit věcí, až když o ně člověk přijde
het water komt hem tot aan de lippen	teče mu voda do bot, je zle
bij hem kookt het water ook bij 100 graden	je to člověk jako každý jiný
geen water is hem te diep	ničeho se nebojí, neohrožený Mikeš
als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen	nouze naučila Dalibora housti
ook daar wordt met water gekookt	nebýt nic moc
het is hoog water	mít na sobě kalhoty do vysoké vody, havlovky
dat kan al het water van de zee niet afwassen	to už ti (mu...) zůstane, to už ti (mu...) nikdo neodpáře
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug	potí se jako vrata od chliva
het water staat iem. in zijn schoenen	polil mě pot

alle vis is geen bakvis	není všechno zlato, co se třpytí
in troebel water is 't goed vissen	snáze jest v kalné vodě ryby loviti; čím vody kalnější, tím lovy volnější
aan een goed visser ontglipt ook wel een aal	i mistr tesař se někdy utne
vis wil zwemmen	ryba chce plavat, k rybě patří pítí
de vis wordt duur betaald	bylo to draze zaplaceno

Rčení se od přísloví a pořekadla liší především tím, že se jeho forma mění podle kontextu, a to v důsledku toho, že se začleňuje do kontextu. Významově lze rozdíl nalézt především v tom, že rčení nevyjadřuje moudrost nebo ponaučení, neboť má spíše stylistickou funkci. Podle kritérií, která Van Gestel uvádí při definici *zegswijze*, můžeme říci, že odpovídají českému rčení. *Zegswijze* není neměnný, nejčastěji je nahrazován samotný podmět, který je pak v základním tvaru vyjádřen zájmenem *iets* nebo *dat*, což jde velmi dobře vidět na některých z níže uvedených případů. Z korpusu rčení odpovídá 5 frazeologických jednotek.

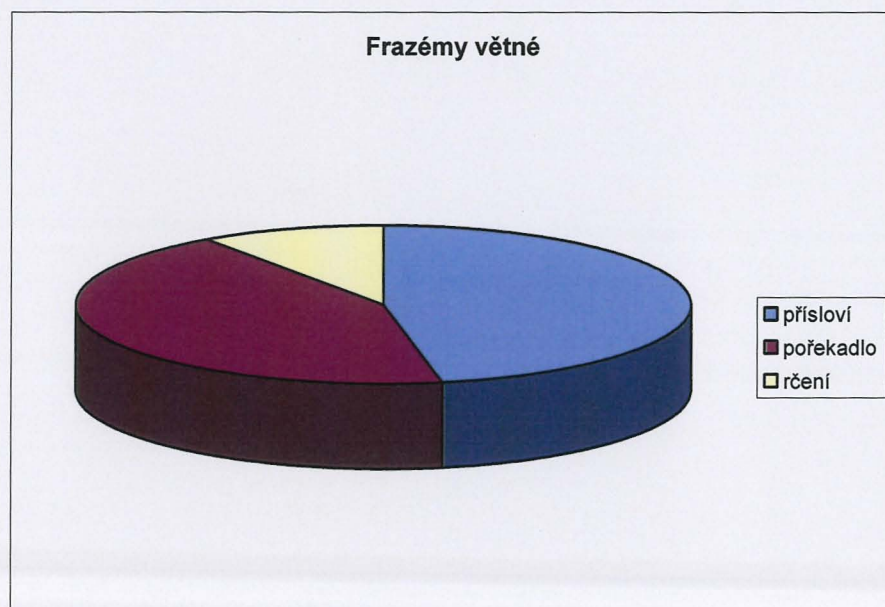
Rčení

iets/dat houdt (geen) water	být neudržitelný, být neobhajitelný
iets/dat is water op zijn molen	to je voda na jeho mlýn
iets valt in het water	nepodařit se, nevydařit se
't/iets doet mij watertanden	zbíhají se mi na to sliny, dostávám na to chuť

iemand/iets om mee uit wissen te gaan	člověk do nepohody
---------------------------------------	--------------------

Poměr výskytu jednotlivých typů větných frazémů v korpusu názorně ukazuje graf:

Graf 1.

4.1.2. Přirovnání

Přirovnání slouží k charakteristice určité skutečnosti připodobněním některého jejího znaku k modelu, který je předem daný a který má obecnou platnost. Při přirovnání se jedná o nepřímé pojmenování, které může být konkrétní (*je bílý jako sníh*) nebo metaforické (*jsou si podobní jako vejce vejce*). Není možné stanovit přesnou hranici mezi přirovnáními konkrétními nebo metaforickými, protože ustálená konkrétní přirovnání mají tendenci přecházet k přirovnáním metaforickým. Vedle přirovnání ustálených, která nalezneme např. ve slovníku, existují také přirovnání neustálená, která vznikají a zanikají podle momentální potřeby mluvčího (*vypadá jako hruška*)⁶⁴.

Pokud se zaměříme na komponenty přirovnání, zjistíme, že na levé i pravé straně od komparátoru se nacházejí všechny čtyři autosémantické slovní druhy (substantivum, adjektivum, verbum a adverbium). Na levé straně se však převážně setkáváme jen s verbem (v korpusu převážně sloveso *zijn*⁶⁵, ale také např. *lopen, leven, staan*⁶⁶) a adjektivem, čemuž odpovídá i struktura jednotek z našeho korpusu. Na pravé straně, která má silný nominální charakter, se nejčastěji setkáme se substantivem nebo substantivizovaným adjektivem. Často tedy sloveso vytváří základ levé strany a substantivum základ strany pravé. České přirovnání má nejčastěji strukturu:

a) **verbum – komparátor – substantivum**, popř.

b) **verbum – adjektivum – komparátor – substantivum**

Tyto základní struktury mohou být dále rozvíjeny dalšími členy.

Nizozemská přirovnání se co do struktury od českých nijak výrazně neliší. Případu a) odpovídá z našeho korpusu např. přirovnání *ze zijn als water en vuur*, případu b) odpovídá přirovnání *zo gezond zijn als een vis(je) in het water*. Před adjektivem na levé straně stojí v nizozemštině často adverbium *zo(tak)*.

Po stránce sémantické se v přirovnání setkáme jak se slovy monosémními, tak i polysémními. Na levé straně stojí obvykle slova polysémní nebo slova čistě relačního

⁶⁴ srov. Čermák (1993, str. 465)

⁶⁵ (být)

⁶⁶ (jít/běžet, žít, stát)

významu (*vypadat, cítit se*), na pravé naopak slova monosémní. Na pravé straně se nacházejí nečastěji názvy konkrétních věcí (v našem korpusu např. *dat staat als een paal boven water*), dále pak názvy zvířat (v korpusu např. *hij kan zwemmen als een vis*), lidských profesí a funkcí. Dále následují vlastní jména, lokální názvy a abstrakta. Podobně je tomu také u nizozemských přirovnání. V přirovnáních z našeho korpusu se na pravé straně vždy nachází konkrétum, nejčastěji je to pak podle očekávání slovo *voda* nebo *ryba*. V českých i nizozemských přirovnáních se obvykle vyskytují slova běžná a frekventovaná.

Pokud se zaměříme na strukturu přirovnání po stránce sémantické, bývá relátorem sloveso, obvykle *být, mít, vypadat, cítit se*, v nizozemštině tomu odpovídající ekvivalenty *zijn, hebben, eruitzien, zich voelen*. Jako tertium comparationis nejčastěji vystupují slovesa a adjektiva. V komparátoru, který je jediným formálním znakem přirovnání, se obvykle setkáme s variantami *jako*, a to např. *jako by, jako že, jako když, až, že by* apod.) V nizozemštině zde obvykle stojí *als*⁶⁷ (*de tijd loopt als water door m'n vingers*), i zde jsou však možné varianty jako např. *of* (*het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is*), které je obvykle součástí spojení *als of*⁶⁸, kdy *of* je možná samostatná varianta po vynechání *als*. Vynechání relátoru *als* je v nizozemských přirovnáních v některých případech možné (*zij zijn (als) water en vuur*), tyto případy však nejsou standardní ani obvyklé.

Přirovnání je možné zařadit k frazeologickým jednotkám nevětným, někdy však komponentem přirovnání může být celá věta (to je zvláště příznačné pro pravou stranu přirovnání – v korpusu např. *het was of mij een emmer (koud) water over de rug gegoten werd*). Přirovnání někdy zasahuje i do oblasti přísloví (*Jak si kdo ustele, tak si lehne.*)

Přirovnání

zij lijken op elkaar als twee druppels water	podobat se jako vejce vejci
zo gauw/vlug als water	rychlý jako blesk
zij zijn (als) water en vuur	voda se s ohněm nesnáší/těžká shoda – oheň, voda
het was of mij een emmer (koud) water over	zůstal/stál jako by ho polil studenou vodou

⁶⁷ (jako/když)
⁶⁸ (jako by/jako kdyby)

de rug gegoten werd	
't was of ik water zag branden	zůstat stát jako opařený
iets loopt als water door m'n vingers	letí to jako voda
zo gezond zijn als een vis(je) in het water	zdravý jako rybička
leven als een visje in het water	žít si jako prase v žitě
het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is	špinavý jako vepř
geld als water verdienen	vydělávat peněž jako želez
dat staat als een paal boven water	je to na beton
het is als een druppel water op een gloeiende plaat	jako kapka v moři

hij kan zwemmen als een vis	plave jako ryba
als een vis op het droge /op zolder	být jako ryba na suchu
zo stom als een vis	němý jako ryba
hij is zo rijk als 't water diep is	mít peněž jako želez
een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets	žena bez muže je jako ryba bez jízdního kola

4.1.3. Frazeologické jednotky nevětné

Frazeologismy nevětné se do vět zapojují až v konkrétních kontextech a jsou také podle potřeby měněny, formovány. Podle českého strukturního rozdělení rozlišujeme frazémy s funkcí jména v nominativu, s funkcí slovesnou, adverbialní a frazémy z neautosémantických komponentů. Protože v našem případě třídíme frazémy nizozemské, budeme brát v úvahu model podle L.P. Verstraten, a proto rozdělíme nevětné frazémy z korpusu na frazémy s funkcí jména v nominativu, slovesné, předložkové a adjektivní a adverbialní. V našem korpusu se pak vyskytují pouze první tři jmenované typy frazeologických jednotek.

4.1.3.1. Frazémy s funkcí jména v nominativu

V případě frazémů, které mají funkci jména v nominativu, je jádrem vždy substantivum. Většinou jsou tyto jednotky metaforickými opisy lidí nebo věcí nebo druhů. Častým strukturním znakem těchto frazémů je absence členu, který pak většinou není možné do konstrukce volně dosadit. V našem korpusu se vyskytuje 14 frazeologických jednotek, z toho pouze v jednom případě se substantiva tvořící frazeologickou jednotku pojí se členem, v tomto případě se členem neurčitým (*een storm in een glas water*). To je možné vysvětlit tím, že v běžném jazyce se kombinace *glas water* standardně pojí se členem neurčitým nebo určitým, použití bez členu je typické spíše pro nadpisy a novinové titulky. Podle struktury pak rozlišujeme čtyři druhy těchto frazémů, a to jednotky obsahující (příklady vybíráme z našeho korpusu):

- a) adjektivum + substantivum: *hoog water, laag water, dicht water, open water, verbolgen water, stil water*
- b) substantivum + substantivum spojené s předložkou: *boter bij de vis, een storm in een glas water*
- c) substantivum + substantivum: *water en melk, water en wind, mossel noch vis, vis noch vlees*
- d) substantivum + adjektivum: v korpuse se takový případ nevyskytuje

Frazeologické jednotky s funkcí jména v nominativu

het is water en melk	být nemastný neslaný
het is water en wind	něco přehnaného, nafouknutého
een storm in een glas water	bouře ve sklenici vody
hoog water vysoká voda	příliv
laag water nízká voda	odliv
dicht/toe water zavřená/hustá/pevná voda	zamrzlá voda
open water	nezamrzlá voda

otevřená voda	
hol/verbolgen water rozbouřená voda	rozbouřené moře
stil water tichá voda	doba mezi odlivem a přílivem

vis nog vlees/vlees nog vis/geen vis en geen vlees	není to ryba ani rak
mossel noch vis	ani ryba ani rak
boter bij de vis	platit na prkno
vissers van mensen	rybáři lidí

4.1.3.2. Frazémy předložkové

Předložkové frazémy se v jazyce nevyskytují příliš často, v našem korpusu je možné nalézt pouze jeden takovýto případ. Jejich charakteristickým znakem je vysoká míra ustálenosti. Ve větě mají většinou funkci příslovečného určení, v našem případě by však frazém po zapojení do věty měl funkci přívlastku (např. *Hij was een dieven-koopman van 't zuiverste water*).

Frazeologické jednotky předložkové

van het eerste, zuiverste water	prvotřídní (kvality)
---------------------------------	----------------------

4.1.3.3. Frazémy s funkcí slovesnou

Verbální frazémy, které jsou ustálenými kombinacemi slovesa se všemi ostatními slovními druhy nebo jiným slovesem v různém počtu, tvoří jádro frazeologie obou zkoumaných jazyků. Od frazémů propozičních se obvykle liší nepřítomností pevného subjektu.

V roli komponentů se v češtině i nizozemštině nejčastěji objevují substantiva (*op water en brood zitten*) a slovesa. V češtině jsou nejčastějšími slovesa *být* a *mít*, v nizozemštině *hebben*⁶⁹ (*hoog water hebben*) a *zijn*⁷⁰ (*onder water zijn*). V češtině se často objevují také slovesa modální (*muset, moct, umět*), dále pak sloveso *začít, zůstat, dát, dostat, ztratit, stát se* a *nechat*. V nizozemštině se často setkáme se slovesy *doen, liggen, laten, gaan, lijken, brengen, maken, nemen, lopen, blijven, staan, geven*⁷¹ a *worden*⁷². Řidčeji jsou zde jako komponenty zastoupena adjektiva, adverbia, číslovky nebo druhé sloveso, pokud se v jednotce již nevyskytuje jiný autosémantický komponent. Relativně vysoký je ve frazeologických jednotkách výskyt negace (*hij kan de zon **niet** in het water zien schijnen*), v češtině má záporný tvar téměř každý desátý frazém. Některé případy připouštějí i kladné užití slovesa, některá slovesa však kladný tvar vůbec nemají, zpravidla se pak jedná o slova monokolokabilní⁷³ (v čj např. *nedutat*).

Podíváme-li se na sémantickou stránku komponentů, objevují se zde jak abstrakta, tak konkréta. Z konkrét jsou to nejčastěji názvy částí lidského těla, živočichů, rostlin, nábytku, potřeb a jídel. Pokud se jako druhý komponent objevuje sloveso, jde zpravidla o sloveso odlišné od prvního komponentu, kterým je pak nejčastěji modální sloveso, sloveso *nechat, zůstat* nebo *začít*. To platí nejen pro češtinu, ale i pro nizozemštinu (příklad pro kombinaci s modálním slovesem: *hij kan de zon niet in het water zien schijnen*; pro kombinaci se slovesem *laten*⁷⁴: *hij laat de water over de dijk lopen*).

Ze syntaktického pohledu se setkáme s těmito základními typy frazémů s funkcí slovesnou (opět se zaměřujeme na rozdělení užívané v nizozemské frazeologii, neboť vycházíme z nizozemských frazémů a jako příklady uvádíme frazémy z našeho korpusu):

- a) sloveso + substantivum: *vissenbloed hebben, vis zijn, de visjes voeren*
- b) sloveso + substantivum + substantivum spojené s předložkou: *iemand uitmaken voor rotte vis, water in/naar de zee dragen, geld in het water gooien, water bij de wijn doen*

⁶⁹ (mít)
⁷⁰ (být)
⁷¹ (dělat, ležet, nechat, jít, podobat se, přinést, dělat/vyrábět, brát, jít/běžet, zůstat, stát, dát)
⁷² stát se
⁷³ slova, která mimo frazém nemají vlastní existenci
⁷⁴ (nechat)

- c) sloveso + substantivum spojené s předložkou: *boven water komen, onder water blijven, achter het net vissen, onder water staan*
- d) sloveso + substantivum spojené s předložkou + substantivum spojené s předložkou: *bij een baby naar het watermerk kijken, van geluk te water lopen*
- e) sloveso + substantivum + substantivum spojené s předložkou + substantivum spojené s předložkou: v našem korpuse se takový typ frazému nevyskytuje, ale jako příklad uvádíme nizozemský frazém *de kastanjes voor een ander uit het vuur halen*⁷⁵
- f) sloveso + substantivum + substantivum spojené s předložkou + klauze: v korpuse se s podobným frazémem nesetkáme, proto jako příklad uvádíme frazém *hij slaat de bom op het vat voor het vol is*⁷⁶

Tyto základní typy mohou být dále doplněny jinými slovními druhy, obvykle jsou to adjektiva, která plní funkci přívlastku (*God water over Gods akker laten lopen, met een zilveren hengel vissen*) nebo adverbia (*het warm water opnieuw uitvinden*), která jsou příslovečnými určeními.

Frazeologické jednotky s funkcí slovesnou

op water en brood zitten	být o chlebu a vodě
water in/naar de zee dragen	nosit dříví do lesa
veel water om iets vuilmaken	dělat cavyky
bang zijn zich aan koud water te branden	být přespříliš opatrný
water in zijn/bij de wijn doen	udělat kompromis, slevit z nároků
Gods water over Gods akker laten lopen	nechat věcem volný průběh
door vele water(tje)s gezwommen hebben	být ve všem doma, ve všem se vyznat
tussen twee waters in zwemmen	táhnout to s oběma stranami, využívat obou stran
in het water springen/het water in lopen	skočit do vody
onder water staan	být/stát pod vodou (být zaplavený)

⁷⁵ (tahat za někoho kaštiny z ohně)

⁷⁶ (snažit se něco příliš rychle dohodnout, domluvit)

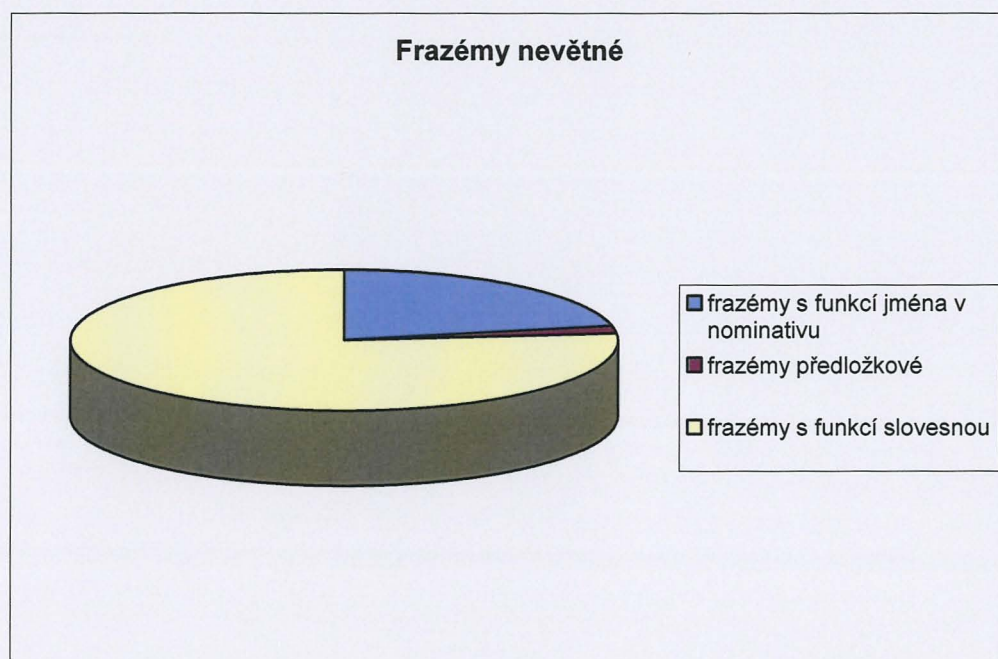
in troebel water vissen	lovit v kalných vodách
hij kan de zon niet in het water zien schijnen	závidí jinému úspěch (štěstí), být nepřející
zijn geld in het water gooien	vyhodit peníze oknem
zich/het hoofd boven water houden	udržet se nad vodou
boven water komen	vynořit se, objevit se po delší době, vrátit se na scénu
iets boven water halen	něco vyplave napovrch
onder water blijven	ututlat něco, zamlčet
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug	potí se jako vrata od chliva
het water staat iem. in zijn schoenen	polil mě pot
iemand voelt 't aan zijn water	mít tušení
bij een baby naar het watermerk kijken	zjistit pohlaví dítěte
het warm water opnieuw uitvinden	objevit Ameriku
spijkers op laag water zoeken	rýpat se v malichernostech
het kind met het badwater weggooien	s vodou vylít z vaničky i dítě
iemand een steek onder water geven	krutý žert
hij laat het water over de dijk lopen	nemoci zadržet slzy
in iemands vaarwater zitten	stát někomu v cestě
van geluk te water lopen	mít kopu štěstí
boven water (en wind) zijn	být za vodou
tussen water en wind zijn	být nestranný
onder water zijn	být ukrytý (během 2. světové války)
met alle wateren gewassen zijn být umytý všemi vodami	všemi mastmi mazaný
met de gouden hengel vissen rybařit se zlatým háčkem	podplácet
water in de ene en vuur in de andere hand dragen	mluvit obojetně
hoog water hebben	mít nedostatek peněz

de visjes voeren	mít mořskou nemoc
------------------	-------------------

iemand uitmaken voor rotte, vuile, stinkende vis	vynadat někomu
vis zijn	být opilý
ergens niet op de vismarkt zijn	nejsi na pastvě
het grootste gelijk van de vismarkt hebben	přesvědčovat druhé křikem
achter het net vissen	přijít s křížkem po funuse
met een zilveren hengel vissen	koupit si rybu, když jí člověk neumí chytit sám
vissenbloed hebben	být chladnokrevný
aan de vishaak bijten	nechat se nachytat, skočit někomu na špek
bij nacht vissen en overdag netten drogen	večer flámovat a přes den vyspávat
iedereen wat van de stokvis	spravedlivě rozdělit

Můžeme konstatovat, že největší skupinu mezi nevětnými frazémy tvoří v našem korpusu frazeologismy s funkcí slovesnou, následují frazeologismy s funkcí jména v nominativu a předložkové frazeologismy. Názorně to ilustruje následující graf:

Graf 2.

5.

5. Syntaktická analýza

Tato kapitola se zaměřuje na syntaktickou analýzu frazeologických jednotek z našeho korpusu. Analýzu provedeme na třech úrovních. V první části rozdělíme jednotky, které se pojí se slovesem na ty, které mají v základním tvaru sloveso v infinitivu a na ty, které se pojí s určitým slovesným tvarem. V druhé části se zaměříme na syntaktickou funkci pojmu *voda* ve frazeologických jednotkách pojících se se slovesem. Ve třetí části provedeme syntaktickou analýzu u jednotek, které mají v češtině odpovídající ekvivalenty a porovnáme jejich syntaktickou strukturu.

5.1. Frazeologické jednotky se slovesem v infinitivu

Do této skupiny patří takové jednotky korpusu, které mají v základním tvaru sloveso v infinitivu. Takové jednotky se zapojují do kontextu a v závislosti na tom se mění tvar slovesa, které se svým tvarem kontextu přizpůsobuje. Můžeme říci, že soubor jednotek nacházejících se v této skupině více méně odpovídá souboru jednotek nevětných s funkcí slovesnou. K těm se však v tomto případě přidají ještě přirovnání, protože také jejich levá strana obsahuje v základním tvaru sloveso, které se mění v závislosti na kontextu.

Jednotky této skupiny jsou tedy pouze potencionálními větami, neboť tyto jednotky jsou výchozím bodem pro vznik vět, které vzniknou při dosazení dalších elementů a při přizpůsobení se tvaru slovesa kontextu.

5.2. Frazeologické jednotky s určitým slovesným tvarem

Tyto jednotky jsou již v základním tvaru úplnými větami, neboť již v tomto tvaru splňují všechny náležitosti věty (obsahují podmět, sloveso v určitém tvaru a jiné elementy). Do této skupiny řadíme také rčení, i když u nich v závislosti na kontextu dochází ke změně (mění se např. podmět, který je v základním tvaru vyjádřen zájmenem *iets* nebo *iemand* a tomu se pak přizpůsobuje i tvar slovesa, např. změna při vyjádření množného čísla). Protože však tyto jednotky nalezneme ve slovníku již v určitém slovesném tvaru a protože takovou variantu považujeme za základní tvar, zařazujeme rčení do této kategorie.

Tato skupina tedy obsahuje jednotky, které jsou uvedeny v kapitole 4.1.1. jako frazeologické jednotky větné.

5.3. Syntaktická funkce pojmu voda ve slovesných frazeologických jednotkách

Při této syntaktické analýze jsme se zaměřili na slovesné frazémy obsahující pojem *voda*, přičemž jsme zkoumali jeho syntaktickou funkci. Funkce tohoto elementu je dána syntaktickými vlastnostmi slovesa a zůstává v těchto frazeologických jednotkách neměnná. V této části jsme pracovali se všemi slovesnými frazémy, a proto jsme mohli porovnat funkci elementu *voda* v jednotkách s infinitivem s těmi, které obsahují určitý slovesný tvar. Výrazným znakem u jednotek s infinitivem je to, že zkoumaný element zde nikdy neplní funkci podmětu. V případě jednotek s určitým slovesným tvarem plní *voda* naopak funkci podmětu velmi často.

Pokud uvažujeme všechny slovesné frazeologické jednotky, pak pojem *voda* v nich plní tyto syntaktické funkce:

- a) podmět: jak již bylo uvedeno, plní *voda* tuto funkci jen u jednotek s určitým slovesným tvarem. Můžeme rozlišit dva případy, a to podmět aktivní věty a podmět přirovnání. Příkladem pro funkci pojmu *voda* jako podmětu aktivní věty je např. frazém *vuil water blust ook vuur, het water loopt altijd naar zee, als het water zakt, dan kraakt het ijs, het water komt hem tot aan de lippen* nebo *geen water is hem te diep*. Jako příklad podmětu přirovnání může sloužit frazém *de tijd loopt als water door m'n vingers*. V korpusu se např. *voda* nevyskytuje ve funkci podmětu pasivní věty.
- b) předmět: poměrně často se *voda* vyskytuje ve funkci předmětu. V našem korpusu najdeme dva typy předmětů, jak je rozlišuje nizozemština. Jde o lijdend voorwerp⁷⁷ a voorzetselvoorwerp⁷⁸. Příkladem pro funkci *vody* jako přímého předmětu je frazém *'t was of ik water zag branden, de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis* nebo *water naar de zee dragen*, jako předmětu pojícího se s předložkou je to frazém *bij een baby naar het watermerk kijken* nebo *als de boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water*. V nizozemštině se poměrně často

⁷⁷ (přímý předmět)

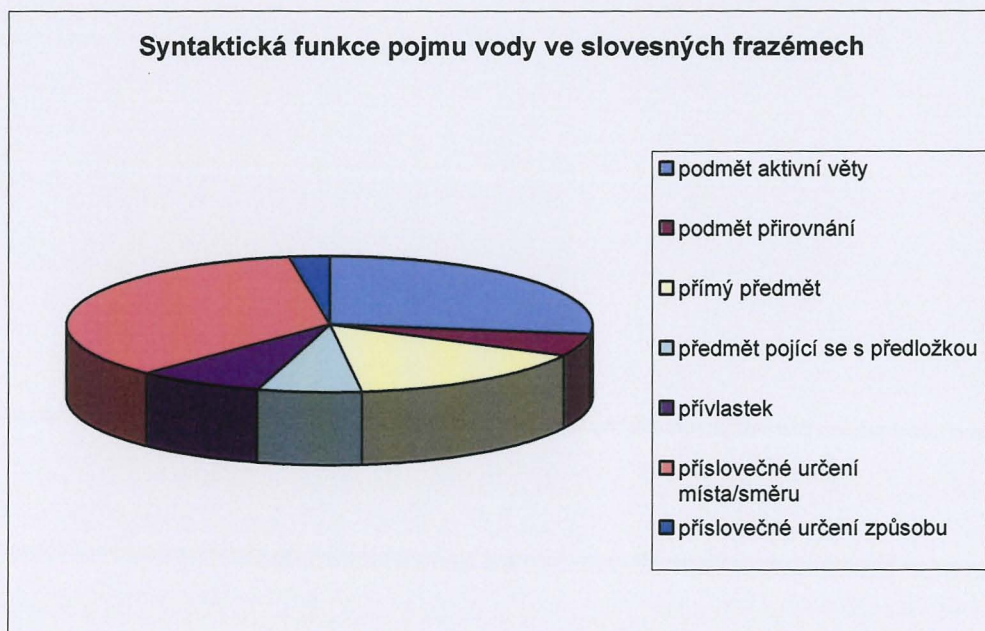
⁷⁸ (předmět pojící se s předložkou)

vyskytuje ještě *meewerkend voorwerp*⁷⁹, pojem *voda* však v našem korpusu tuto funkci neplní ani v jednom případě.

- c) příslovečné určení místa/směru: pojem *voda* plní nejčastěji v korpusu funkci příslovečného určení místa. Ve všech případech se pak *voda* pojí s předložkou. Příkladem jsou frazémy *op zulke waters vangt men zulke vissen, onder water blijven, in iemands vaarwater zitten, spijkers op laag water zoeken, over het water wonen ook mensen, zijn geld in het water gooien, in het water springen* nebo *onder water zijn*
- d) příslovečné určení způsobu: *voda* plní funkci příslovečného určení způsobu ve frazému *op water en brood zitten*
- e) přívlastek: *voda* v některých frazémech plní funkci přívlastku, a to např. ve frazému *het is als een druppel water op een gloeiende plaat* nebo *het was of mij een emmer (koud) water over de rug gegoten werd*

Následující graf ukazuje poměr jednotlivých syntaktických funkcí pojmu *voda*, které tento pojem plní ve slovesných jednotkách v našem korpusu:

Graf 3.

⁷⁹

(nepřímý předmět)

U slovesných frazémů s infinitivy plnila *voda* syntaktickou funkci přímého předmětu, předmětu pojícího se s předložkou a příslovečného určení místa/směru a příslovečného určení způsobu.

U slovesných frazémů s určitým slovesným tvarem měla *voda* funkci podmětu aktivní věty, podmětu přirovnání, přívlastku, přímého předmětu, předmětu pojícího se s předložkou a příslovečného určení místa/směru.

5.4. Syntaktická struktura ekvivalentních jednotek

Analýzu syntaktické struktury provádíme u těch frazeologických jednotek (větných a nevětných s funkcí slovesnou), které obsahují substantivum *voda* nebo *ryba* (uvažujeme také případy, kdy jsou uvedena substantiva v plurálu nebo pokud jde o deminutivum) a které jsou v obou jazycích ekvivalentní. V těchto případech, kdy jednotky v obou jazycích mají stejný obsah, motivaci a formu, mluvíme o tzv. ekvivalenci absolutní. Tomuto typu odpovídá v našem korpusu 11 jednotek.

Ve frazému *in het water springen* a jeho českém ekvivalentu *skočit do vody* má větný člen obsahující slovo *voda* funkci příslovečného určení místa/směru, v nizozemštině se tato funkce nazývá *bepaling van plaats/richting*. Tento větný člen je složen v obou jazycích z předložky a substantiva, v nizozemštině navíc před substantivem stojí ještě člen určitý. V obou případech je tato frazeologická jednotka v základním tvaru složena ještě z infinitivu.

Frazému *onder water staan* odpovídá v češtině *stát pod vodou*. V tomto případě má větný člen se slovem *voda* složený i zde z předložky a substantiva v obou případech funkci příslovečného určení místa, v nizozemštině tedy *bepaling van plaats*. I zde je frazém v základním tvaru složen ještě z infinitivního tvaru slovesa.

Jednotce *in troebel water wissen* odpovídá česká jednotka *lovit v kalných vodách*. I v tomto případě je v obou případech větný člen, který je zde tvořen předložkou, adjektivem (mající v obou jednotkách funkci přívlastku/v nizozemštině se mluví o *bijvoegelijke bepaling*) a substantivem, příslovečným určením místa. Jednotky jsou dále doplněny infinitivním tvarem slovesa.

Stejnou strukturu má také frazém *dat is water op zijn molen* a jeho ekvivalent *to je voda na jeho mlýn*. Zde má větný člen se slovem *voda* funkci jmenné části přísudku, v nizozemštině

mluvíme o *naamwoordelijk deel van het gezegde*. Tento větný člen je dále rozšířen o přívlastek (*op zijn molen/na jeho mlýn*), který je tvořen v obou frazeologických jednotkách předložkou, zájmenem a substantivem. Základní tvar celé jednotky je dále složen z finitního slovesného tvaru a ukazovacího zájmena (v nizozemštině *aanwijzend voornaamwoord*).

Stejnou strukturu mají také frazémy *zich boven water houden* a *udržet se nad vodou*. Zde větný člen se slovem *voda* plní funkci příslovečného určení místa a je složen z předložky a substantiva. Dále frazeologická jednotka obsahuje zvrtné sloveso (v nizozemštině *wederkerend werkwoord*) v infinitivním tvaru.

Nizozemský frazém *de visjes voeren* a jeho český ekvivalent *krmit rybičky* mají také stejnou syntaktickou strukturu. V obou případech má větný člen se slovem *ryba* (v tomto případě tedy přesněji řečeno jeho deminutivní forma *visje/rybička* v plurálu) funkci předmětu, v češtině se tento předmět pojí s akusativem, v nizozemštině se tento typ předmětu nazývá *lijdend voorwerp*, tedy přímý předmět. Frazém je opět složen ještě z infinitivu.

Ve frazémech *vis wil zwemmen* a *ryba chce plavat* má větný člen se slovem *ryba* funkci podmětu, v obou případech je frazém dále složen z finitního tvaru modálního slovesa a infinitivu slovesa významového.

Funkci podmětu má také větný člen se slovem *ryba* (zde v obou jazycích v plurálu) ve frazeologických jednotkách *de grote vissen eten de kleine* a *velké ryby požírají malé*. Tento větný člen se dále sestává z adjektiva v pozitivu, které plní funkci přívlastku. Celý frazém vedle finitního tvaru slovesa obsahuje ještě předmět v akusativu, v obou případech je v tomto větném členu z důvodu nadbytečnosti vypuštěno substantivum, jde tedy o elipsu.

Závěrem můžeme konstatovat, že analyzované frazeologické jednotky mají ve všech případech v obou jazycích stejnou syntaktickou strukturu. Pojem *voda* a *ryba* ve všech případech v obou jazycích plní ve větě stejnou funkci.

6. Sémantická analýza

V této kapitole se zaměříme nejen na problematiku variant, kdy komponent v dané jednotce může představovat jedinou možnost, nebo může mít k sobě varianty, ale také na problematiku kompozičnosti frazeologických jednotek.

6.1. Varianty

Za varianty frazeologismů považujeme různé podoby téže jednotky; varianty frazeologismů jsou ustálené, všeobecně známé. Některé ustálené varianty jsou vázány lokálně (nářečně) nebo časově. O variantě hovoříme, pokud se význam výrazu po záměně komponentů vůbec nebo výrazně nemění. Čermák uvádí, že u variant můžeme uvažovat o určitých sémantických nebo jiných odstínech (např. odstíny stylové), přesto každá varianta zachovává zásadně sémantickou a funkční jednotu frazému. Variantnost může zahrnovat jevy lexikální, morfologické nebo syntaktické, popř. i fonologické. Poměrně častá existence variant je dána neustálým vývojem a neexistencí kodifikace v této části jazyka⁸⁰. Často není jednoduché stanovit, která z variant je variantou skutečně základní, tedy invariantem. Obvykle se však jedná o variantu v infinitivu, nominativu nebo pozitivu. Pokud frazém takovou formu nemá, považujeme za invariant tu variantu, která se vyskytuje nejčastěji. Dojde-li záměnou jednoho výrazu výrazem jiným ke změně obsahu, jedná se o dva různé výrazy. Naproti tomu aktualizace, parafráze jsou frazeologismy pozměněné individuálně, při nichž se mění i jejich významová platnost.

Straková uvádí v závislosti celkového rozsahu a konkrétních komponentů dva typy variací. Jedná se o rozsahové variace, kdy existuje možnost vypouštění fakultativních složek frazémů (být (na někoho) (sladký) jako med), a o komponentové variace, kdy existuje možnost variace jedné složky (mít peněz jako želez/jako smetí/jako šlupek atd.).⁸¹

Čermák rozlišuje varianty následujícím způsobem⁸²:

I) syntagmatické

A) komponentní

⁸⁰ Čermák (1992, str. 183)

⁸¹ srov. Straková (1994, str. 87)

⁸² srov. Čermák (1992, str. 185 – 186)

1) kvantitativní

a) aditivní: nasadit (vlastní krk)

b) redukční: dostat (jich) nepočítaných

2) kvalitativní

a) kontaktní (zvláštnosti v rámci inverze): anděl strážný/strážný anděl

b) distanční (oddělitelnost)

B) relační (vnější, valenční)

1) explicitní

a) synsémantické (zvláštnosti předložkové): ohrnovat nos (nad něčím)

b) flektivní (zvláštnosti pádové): měřit (někomu) dvojím metrem

2) implicitní: být na místě (někde)

II) paradigmatické

A) komponentní (obvykle synonymní): do bílého rána/dne

B) relační (vnitřní)

S možností variace se můžeme setkat také u přirovnání. V případě variantnosti u přirovnání uvádí Čermák podobné rozlišení jako u ostatních frazeologických jednotek. Variantnost je pak možná buď jak na straně levé (*být vyplašený/vyjukaný/vylekaný jako zajíc*) nebo pravé (*dřít jako na galejích/otrok*), tak na obou stranách zároveň (*byl/zůstal jako když do něj hrom/blesk uhodí/uhodil*).

Při analýze, která se zabývala problematikou variantnosti jsme vycházeli ze dvou základních zdrojů. Prvním zdrojem byly varianty, které byly v případě některých frazeologických jednotek uváděny ve slovníku. Pokud budeme vycházet z rozdělení, které uvádí Straková, setkáme se v našem korpuse jak s variací rozsahovou (*het was of mij een emmer (koud) water over de rug gegoten werd, boven water (en wind) zijn*), tak s variací komponentovou (*zo gauw/vlug als water, als een vis op het droge/op zolder, in het water springen/het water in lopen*). Jak je dobře vidět z výše uvedených příkladů, setkáme se v korpuse s variantností i u přísloví, a to s jejími oběma typy. Poměrně častým jevem je variace v oblasti předložek (*water in/naar de zee dragen, water in/bij de wijn doen*), v oblasti použití gramatického čísla (*op zulke waters vangt men zulke vis(sen)*) a v oblasti deminutiv.

Pro nizozemštinu je právě poměrně časté používání deminutiv charakteristickým jevem, což se odráží v jejich vyšším výskytu také ve frazeologických jednotkách (*leven als een visje in het water, een klein visje, een zoet visje*). Navíc se v korpusu nacházejí frazémy, ve kterých je použití deminutiva možnou variací (*zo gezond als een vis(je) in het water, door vele water(tje)s gezwommen hebben*). V nizozemských frazémech se deminutivní komponenty vyskytují buď jako varianty, nebo jako jediná možná forma komponentu frazeologické jednotky. Velmi často se jako deminutiva vyskytují somatismy (*oogje, mondje, hartje*⁸³), abstrakta, lexémy z odborného jazyka (*goudschaaltje*⁸⁴) nebo slova z běžného jazyka (*blaadje, broodje*⁸⁵). Naopak v češtině je výskyt deminutiv ve frazémech méně častý.

Druhým zdrojem pro nás byly odpovědi jednotlivých respondentů v dotazníku. Jedna z otázek zněla, zda respondenti znají uvedená přísloví například v jiné formě, než v jaké se nacházejí v dotazníku. Odpovědi respondentů byly v tomto případě velmi zajímavé, u některých frazémů se na možné variaci shodlo více respondentů, u některých možnou variaci však uvedl například jen jeden respondent. Pokud možnou variantu u frazému uvádí více respondentů (5 a více), považujeme takovou hodnotu v naší práci za výsledek s dostatečnou vypovídající hodnotou. Možné varianty byly uvedeny u šestnácti frazeologických jednotek, u šesti jednotek se na možné variantě shodlo 5 a více respondentů. U šesti frazémů uvedl možnou variantu jen jeden respondent. V těchto případech se jednalo o frazémy, které většina respondentů označila jako jednotky, které neznají nebo které znají jen pasivně. Ve dvou případech tuto variantu označil respondent žijící v Belgii nebo pocházející z Belgie.

Nejvíce respondentů se shodlo na možné variantě ve frazému *dat is water op zijn molen*, jako variantu uváděly *dat is koren*⁸⁶ *op zijn molen* a u frazému *stille waters hebben diepe gronden* s variantou *stille wateren hebben diepe gronden*. U tohoto frazému navíc respondent pocházející z Belgie (momentálně však žijící v Lucembursku) uvedl variantu *stille wateren, diepe gronden*. Dále uvádíme frazémy a jejich možné varianty v sestupném pořadí podle počtu respondentů, kteří u těchto frazémů variantu uvedli.

⁸³ (očičko, pusinka, srdíčko)

⁸⁴ (vážky na zlato)

⁸⁵ (lístek, chlebiček)

⁸⁶ (obilí, zrna)

zijn geld in het water gooien

zijn geld **over de balk**⁸⁷

gooien (variantu
nalezneme i ve slovníku)

de kruik gaat zolang te water tot zij berst

de kruik gaat zolang te
water tot zij **barst**

het is als een druppel water op een gloeiende plaat

het is een druppel op **de**
gloeiende plaat
(vynechána slova *water*
a *als*)

de tijd loopt als water door m'n vingers

de tijd loopt als **zand**⁸⁸
door m'n vingers

het water komt hem tot aan de lippen

het water **staat** hem aan
de lippen

het warm water opnieuw uitvinden

het wiel⁸⁹ opnieuw
uitvinden

gestolen wateren zijn zoet

gestolen **waar**⁹⁰ is zoet

bezoek en vis blijven drie dagen fris

logé en vis blijven drie
dagen fris

het grootste gelijk van de vismarkt hebben

het grootste gelijk van
de wereld⁹¹ hebben

⁸⁷ (trám, kláda)

⁸⁸ (písek)

⁸⁹ (kolo)

⁹⁰ (věc, předmět, zboží)

⁹¹ (svět)

in het water vallen

in **duigen**⁹² vallen

(variantu nalezneme i ve slovníku)

vis wil zwemmen

vis **moet**⁹³ zwemmen

het water loopt altijd naar zee

al het water **stroomt**
naar zee

Následující varianty byly uvedeny respondenty pocházejícími z Belgie:

door vele water(tje)s gezwommen hebben

vele water(tje)s
doorzwommen hebben

als het water stil staat, stinkt het

stilstaand water stinkt

er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt

er zal nog heel wat water
naar de zee stromen

Pokud slovník uváděl možnou variantu u frazeologické jednotky, uvedli jsme tuto variantu také v dotazníku. U sedmi jednotek respondenti uvedli, kterou z uvedených variant neznají nebo nepoužívají. Nejvíce respondentů uvedlo, že v případě frazému *water in/naar de zee dragen* variantu s předložkou *in* neznají nebo nepoužívají. Podobně reagovali také na varianty ve frazému *zich/het hoofd boven water houden*, kdy uváděli, že variantu se slovem *hoofd* neznají. U frazému *het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug* uvedli, že znají jen variantu *langs zijn rug*, u frazému *als een vis op het droge /op zolder* uváděli pouze variantu *als een vis op het droge*, v případě frazému *vis nog vlees/vlees nog vis/geen vis en geen vlees* znali pouze variantu *vlees nog vis*, u frazému *iemand uitmaken voor rotte/vuile/stinkende vis* uváděli jen variantu *iemand uitmaken voor rotte vis* a v případě frazému *van het eerste, zuiverste water* uvedla respondentka pocházející z Belgie, že zná pouze variantu *van het zuiverste water*.

⁹² (dužina)

⁹³ (must)

Zajímavé je také zjištění, že další možné varianty uváděli spíše respondenti s vyšším vzděláním a lidé starší a že varianty, které uvedli respondenti pocházející z Belgie, respondenti pocházející z Nizozemí neuváděli.

6.2. Kompozičnost frazeologických jednotek

V této části sémantické analýzy se zaměříme na kompozičnost frazémů v našem korpusu. Jak již bylo uvedeno v teoretické části této práce, vyjadřuje kompozičnost či nekompozičnost jednotky míru odvoditelnosti významu celé frazeologické jednotky z významu jejích jednotlivých komponentů. Při analýze frazémy rozdělujeme na:

- a) **zcela kompoziční:** význam frazému je v tomto případě zcela odvoditelný z významu jeho komponentů
- b) **částečně kompoziční:** význam celé jednotky je jen částečně odvoditelný z jejích jednotlivých komponentů
- c) **zcela nekompoziční:** význam frazeologické jednotky nelze odvodit z významu jejích komponentů

Zcela kompoziční jednotky nalezneme v korpuse jen dvě, a to *in het water springen* nebo *onder water staan*. 17 jednotek jsme zařadili do skupiny částečně kompozičních, jsou to např. frazémy *zo gauw als water*, *zo stom als een vis*, *bezoek en vis blijven drie dagen fris*, *vis wil zwemmen* nebo *het warm water opnieuw uitvinden*. Největší skupinu tvoří jednotky zcela nekompoziční, počet takových frazémů je v našem korpuse 112. Jde např. o frazémy *het is water en melk*, *over het water wonen ook mensen*, *hij kan de zon niet in het water zien schijnen*, *iemand voelt 't aan zijn water* nebo *hij laat het water over de dijk lopen*.

Vedle kompozičnosti frazémů věnujeme pozornost v této kapitole také transparentnosti frazeologických jednotek v našem korpusu. Transparentnost závisí na míře, do jaké je mluvčí schopen rozpoznat, na kolik je význam celku jednotky tvořen významem jeho jednotlivých komponentů. Proto jsme vedle jiného položili v dotazníku otázku, zda jsou respondenti schopni odvodit význam frazému z jeho komponentů. Abychom respondentům usnadnili práci při vyplňování, měli o transparentnosti rozhodovat jen u těch jednotek, které jim nebyly známy, a měli uvést, jaký význam tedy jednotka má. Celkem respondenti

takto označili 17 jednotek: *zo gauw als water, zij zijn als water en vuur, de tijd loopt als water door m'n vingers, dat is water op zijn molen, zijn geld in het water gooien, bij een baby naar het watermerk kijken, als je in water poept, zal het naar boven drijven, als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent, als het water zakt, dan kraakt het ijs, een onreine bron kan geen rein water geven, wanneer de put droog is, weet men wat het water kost, waar kikkers zijn, is ook water, een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets, hoe meer vis, hoe droever water, vissenbloed hebben a bezoek en vis blijven drie dagen fris.*

To, zda je frazém transparentní či ne, závisí na individuální znalosti každého mluvčího. Pokud srovnáme výsledky našeho dotazníku, nelze zcela jasně říci, zda určitá věková skupina nebo lidé s jistou úrovní vzdělání mají větší schopnost rozpoznat, do jaké míry je význam frazému odvozen z významu komponentů. Zatímco na jedné straně např. šestnáctiletá respondentka studující na střední škole označila poměrně velké množství frazémů, které neznala, za transparentní (význam jednotky, který uvedla odpovídal jejímu skutečnému významu), neuvedlo poměrně velké množství respondentů středního věku se středoškolským vzděláním za transparentní ani jeden frazém, jehož význam neznali.

7. Ekvivalence

V této kapitole roztrídíme frazeologismy našeho korpusu do pěti skupin podle ekvivalence s češtinou. Vycházíme tedy z nizozemských frazémů a zkoumáme, zda mezi českými ekvivalenty nalezneme také frazémy či nikoliv, při čemž hlavními posuzovanými kritérii jsou kritéria formální, lexikální a obrazná. Při rozdělování do skupin podle ekvivalence se opíráme o roztrídění, které uvádí E.Mollay⁹⁴, E.Piirainen⁹⁵ a K.Málková⁹⁶. Frazémy rozdělujeme tedy na tři hlavní skupiny, a to na ekvivalenci absolutní, částečnou a nulovou, při čemž první dvě skupiny dále členíme na dvě menší podskupiny.

1. Ekvivalence absolutní

Kategorie absolutní ekvivalence je rozdělena na dvě skupiny, a to na skupinu 1A a skupinu 1B.

Do skupiny 1A jsou zařazeny ty nizozemské frazeologické jednotky a jejich české ekvivalenty, které mají stejný obraz, stejnou metaforu. Tyto jednotky jsou dále plně ekvivalentní na rovině formální a lexikální. V těchto případech jde tedy o absolutní shodu formální, lexikální a obraznou. Také jednotlivé komponenty jsou v obou jazycích ekvivalentní. Zařazeny jsou zde i jednotky, které vykazují jisté odlišnosti na rovině morfologické nebo syntaktické (např. odlišnosti v použití gramatického čísla nebo odlišnosti ve slovosledu), neboť se jedná o dva jazyky s rozdílnými morfologickými a syntaktickými strukturami. Tyto odlišnosti však nemají vliv na význam.

Skupina 1B obsahuje takové jednotky, které se od jednotek skupiny 1A liší tím, že doslovný význam nizozemských a českých frazémů není zcela identický. Tyto frazémy mají totiž jeden komponent odlišný (může jít o substantivum, sloveso, adjektivum, adverbium nebo číslovku). Tím mohou být způsobeny také menší perspektivní nebo expresivní rozdíly.

⁹⁴ srov. Mollay (1988, str. 182 – 184)

⁹⁵ srov. Piirainen (1995, str. 200 – 205)

⁹⁶ srov. Málková (2001, str. 101 – 103)

2. Ekvivalence částečná

Také tato kategorie byla rozdělena na dvě skupiny z důvodu přesnější diferenciaci.

Ve skupině 2A se nacházejí takové jednotky, u kterých je význam vyjádřen zcela odlišným obrazem. Takové jednotky se tudíž liší také použitou lexikou. To, že se metafora u těchto frazémů liší, je dáno zejména tím, že často odráží nejen charakteristické geografické či sociální okolí jednotlivých národů, ale také odlišný způsob myšlení.

Skupina 2B zahrnuje takové nizozemské frazeologické jednotky, pro které v češtině neexistuje vhodný frazeologický ekvivalent, a proto je nutné použít při překládání opis. Význam pak může být vyjádřen jedním slovem, volným spojením nebo širším opisem.

3. Ekvivalence nulová

Tato kategorie obsahuje takové nizozemské frazémy, pro které není možné najít český ekvivalent, a je tedy nutno použít opis. Ten je však ve většině případů vágní, a proto pro českého uživatele zůstávají takové jednotky a jejich použití více či méně nejasnými. Většinou takové frazémy popisují situace nebo věci, které jsou specifické pro určitý národ.

1. Ekvivalence absolutní

Skupina 1A

Do této skupiny jsme zařadili 16 frazémů, většina z nich je zcela ekvivalentní, pouze jeden frazeologický pár vykazuje menší morfologicko-syntaktické odlišnosti (*als het water stil staat, stinkt het* = *stojatá voda ráda se zsmradí*), obraz však zůstává stejný. Tento typ frazémů může být při osvojování cizích jazyků užitečný, protože i pro začátečníky jsou tyto frazémy srozumitelné, a proto jsou schopni pochopit jejich stylistickou hodnotu.

in het water springen/het water in lopen	skočit do vody
onder water staan	být/stát pod vodou (být zaplavený)
zo gezond als een vis(je) (in het water)	zdravý jako rybička

in troebel water vissen	lovit v kalných vodách
dat is water op zijn molen	to je voda na jeho mlýn
zich/het hoofd boven water houden	udržet se nad vodou
een storm in een glas water	bouře ve sklenici vody
als het water stil staat, stinkt het	stojatá voda ráda se zsmradí
een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets	žena bez muže je jako ryba bez jízdního kola

de visjes voeren	krmit rybičky/ryby (mít mořskou nemoc)
hij kan zwemmen als een vis	plave jako ryba
als een vis op het droge /op zolder	být jako ryba na suchu
vis wil zwemmen	ryba chce plavat, k rybě patří pití
de grote vissen eten de kleine	velké ryby požírají malé
vissers van mensen	rybáři lidí
zo stom als een vis	němý jako ryba

Skupina 1B

V této skupině se nachází 19 frazémů, komponent, kterým se frazeologické páry od sebe liší, je v našem případě např. sloveso *op water en brood zitten* = *být o chlebu a vodě*, substantivum *mossel noch vis* = *ani ryba ani rak*, adjektivum *in troebel water is 't goed vissen* = *snáze jest v kalné vodě ryby loviti*, adverbium *in troebel water is 't goed vissen* = *snáze jest v kalné vodě ryby loviti* nebo předložka *boven water (en wind) zijn* = *být za vodou*.

op water en brood zitten	být o chlebu a vodě
zij zijn (als) water en vuur	voda se s ohněm nesnáší/těžká shoda – oheň, voda
het was of mij een emmer (koud) water over de rug gegoten werd	zůsal/stál jako by ho polil studenou vodou

iets loopt als water door m'n vingers	letí to jako voda
boven water (en wind) zijn	být za vodou
geld als water verdienen	vydělávat peněz jako želez
het kind met het badwater weggooien	s vodou vylít z vaničky i dítě
er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt	uplyne (ještě) mnoho vody v řece, než
in iemands vaarwater zitten	stát někomu v cestě
de kruik gaat zolang te water tot zij berst	tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne
zijn geld in het water gooien	vyhodit peníze oknem
water wordt nooit bloed	krev není voda

een klein visje, een zoet visje	malá ryba taky ryba
vis nog vlees/vlees nog vis/geen vis en geen vlees	není to ryba ani rak
mossel noch vis	ani ryba ani rak
vis begint aan de kop te stinken	ryba smrdí od hlavy
de vis wordt duur betaald	bylo to draze zaplaceno
bezoek en vis blijven drie dagen fris	ryba a host na třetí den smrdí
in troebel water is 't goed vissen	snáze jest v kalné vodě ryby loviti; čím vody kalnější, tím lovy volnější

2. Ekvivalence částečná

Skupina 2A

V této skupině, kdy frazeologické páry vyjadřují jiný obraz, se nachází 42 frazeologických jednotek. Z 32 frazémů, které v nizozemštině obsahují slovo *water*, se v češtině slovo *voda* objevuje pouze ve dvou případech. To naznačuje, že frazeologismy jsou do jisté míry odrazem kulturního prostředí určitého národa a že obraz, který je jimi vyjádřen, může být ovlivněn geografickou polohou země.

dat staat als een paal boven water	je to na beton
over het water wonen ook mensen	zdravý rozum mají lidé všude, drž se rozumu a projdeš celý svět
water in/naar de zee dragen	nosit dříví do lesa
dat kan al het water van de zee niet afwassen	to už ti (mu...) zůstane, to už ti (mu...) nikdo neodpáře
veel water om iets vuilmaken	dělat cavyky
't was of ik water zag branden	zůstat stát jako opařený
vuil water blust ook vuur	účel světí prostředky
door vele water(tje)s gezwommen hebben	být ve všem doma, ve všem se vyznat
tussen twee waters in zwemmen	táhnout to s oběma stranami, využívat obou stran
die op water is, moet varen	kdo se dal na vojnu, musí bojovat
leven als een visje in het water	žít si jako prase v žitě
het water loopt altijd naar zee	peníze plodí peníze (peníze budou mít zase jen ti, co je již mají)
het water komt hem tot aan de lippen	teče mu voda do bot, je zle
als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen	nouze naučila Dalibora housti
boven water komen	vynořit se, objevit se po delší době, vrátit se na scénu
iets boven water halen	něco vyplave napovrch
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug	potí se jako vrata od chliva
van het eerste, zuiverste water	prvotřídní (kvality)
het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is	špinavý jako vepř
't doet mij watertanden	zbíhají se mi na to sliny, dostávám na to chuť
het warm water opnieuw uitvinden	objevit Ameriku
het is als een druppel water op een gloeiende plaat	jako kapka v moři
veel beekjes maken een groot water	z malé jiskry velký oheň
als de koeien op het ijs dansen en het warm	na svatého Dyndy, to nebude nikdy

water regent	
zij lijken op elkaar als twee druppels water	podobat se jako vejce vejci
zo gauw/vlug als water	rychlý jako blesk
stille waters hebben diepe gronden	tichá voda břehy mele
het is water en melk	být nemastný neslaný
met alle wateren gewassen zijn	všemi mastmi mazaný
waar kikkers zijn, ik ook water	na každém šprochu pravdy trochu
hij is zo rijk als 't water diep is	mít peněz jako želez
gestolen wateren zijn zoet	kradené ovoce nejlépe chutná, ovoce ze sousedova stromu chutná nejlépe

grote vissen scheuren het net/springen uit de ketel	co je dovoleno bohovi, není dovoleno volovi
die slaapt, vangt geen vis	bez práce nejsou koláče
die de vis heeft, moet ook de graat hebben	není růže bez trní
boter bij de vis	platit na prkno
ergens niet op de vismarkt zijn	nejsi na pastvě
achter het net vissen	přijít s křížkem po funuse
voor een vissers deur vissen	nosit dříví do lesa
vissenbloed hebben	být chladnokrevný
aan een goed visser ontglipt ook wel een aal	i mistr tesař se někdy utne
aan de vishaak bijten	nechat se nachytat, skočit někomu na špek

Skupina 2B

Tato skupina je podle očekávání nejpočetnější, nachází se v ní 49 nizozemských frazeologických jednotek. Právě tyto frazémy mohou způsobit při osvojování cizích jazyků největší potíže, neboť pro ně v češtině neexistují vhodné frazeologické ekvivalenty. Někdy proto může být obtížné pochopit jejich význam a zapamatovat si je, protože se v češtině nemáme o co opřít.

bang zijn zich aan koud water te branden	být přespříliš opatrný
water in zijn/bij de wijn doen	udělat kompromis, slevit z nároků
dat houdt (geen) water	být neudržitelný, být neobhajitelný
Gods water over Gods akker laten lopen	nechat věcem volný průběh
op zulke waters vangt men zulke vis(sen)	u takových činů se musí očekávat takovéto důsledky
hij kan de zon niet in het water zien schijnen	závidí jinému úspěch (štěstí), být nepřející
waar de dijk het laagst is, loopt het water het eerst over	chudé/slabé lidi postihne neštěstí vždy jako první
in het water vallen	nepodařit se, neuspět
tussen water en wind zijn	být nestranný
onder water blijven	ututlat něco, zamlčet
het water staat iem. in zijn schoenen	polil mě pot
iemand voelt 't aan zijn water	mít tušení
bij een baby naar het watermerk kijken	zjistit pohlaví dítěte
spijkers op laag water zoeken	rýpat se v malichernostech
iemand een steek onder water geven	krutý žert
hij laat het water over de dijk lopen	nemoci zadržet slzy
bij hem kookt het water ook bij 100 graden	je to člověk jako každý jiný
als je in water poept, zal het naar boven komen drijven	vše, co se dělá tajně, vyjde jednou stejně na povrch
van geluk te water lopen	mít kopu štěstí
als het water zakt, dan kraakt het ijs	každá příčina má důsledek
de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis	je hloupé se namáhat s něčím, z čeho mají užitek druzí
geen water is hem te diep	ničeho se nebojí, neohrožený Mikeš
het is water en wind	něco přehnaného, nafouknutého
hoog water	příliv
laag water	odliv
dicht/toe water	zamrzlá voda
open water	nezamrzlá voda

hol/verbolgen water	rozbouřené moře
stil water	dobu mezi odlivem a přílivem
met de gouden hengel vissen	podplácet
ook daar wordt met water gekookt	nebýt nic moc
het is hoog water	mít na sobě kalhoty do vysoké vody, havlovky
zonder water draait de molen niet	aby člověk mohl pracovat, musí také jíst
wanneer de put droog is, weet men wat het water kost	začít si vážit věcí, až když o ně člověk přijde
een onreine bron kan geen rein water geven	špatní lidé dělají špatné věci
hoog water hebben	mít nedostatek peněz
water in de ene en vuur in de andere hand dragen	mluvit obojetně

eet vis als ze er is	chopit se příležitosti
alle vis is geen bakvis	není všechno zlato, co se třpytí
vis laat de mens zoals hij is	je zdravé jíst ryby
hoe meer vis, hoe droever water	čím více lidí se musí dělit, tím méně pro každého zůstane
iemand uitmaken voor rotte/vuile/stinkende vis	vynadat někomu
vis zijn	být opilý
het grootste gelijk van de vismarkt hebben	přesvědčovat druhé křikem
elk vist op zijn getij	každý využívá nejlepší doby
iemand iets om mee uit vissen te gaan	člověk do nepohody
iedereen wat van de stokvis	spravedlivě rozdělit
bij nacht vissen en overdag netten drogen v noci rybařit a přes den sušit sítě	večer flámovat a přes den vyspávat
de vis aardt naar de zee ryba je po vodě	původ se nedá zapřít

3. Ekvivalence nulová

Do této skupiny jsme zařadili pouze tři nizozemské frazémy, jejichž význam a metafora je silně spjatá s Nizozemím, a proto jsou pro nás obtížně pochopitelné.

onder water zijn	být ukrytý (během 2. světové války)
------------------	-------------------------------------

visje leggen	dětská hra
met een zilveren hengel vissen	koupit si rybu, když jí člověk neumí chytit sám

Graf 4.

Graf 4 názorně ukazuje poměr jednotlivých typů ekvivalence frazeologických jednotek v našem korpusu. Ačkoliv částečná ekvivalence typu 2B je skupinou největší, poměrně vysoký je také naproti očekávání počet absolutně ekvivalentních jednotek.

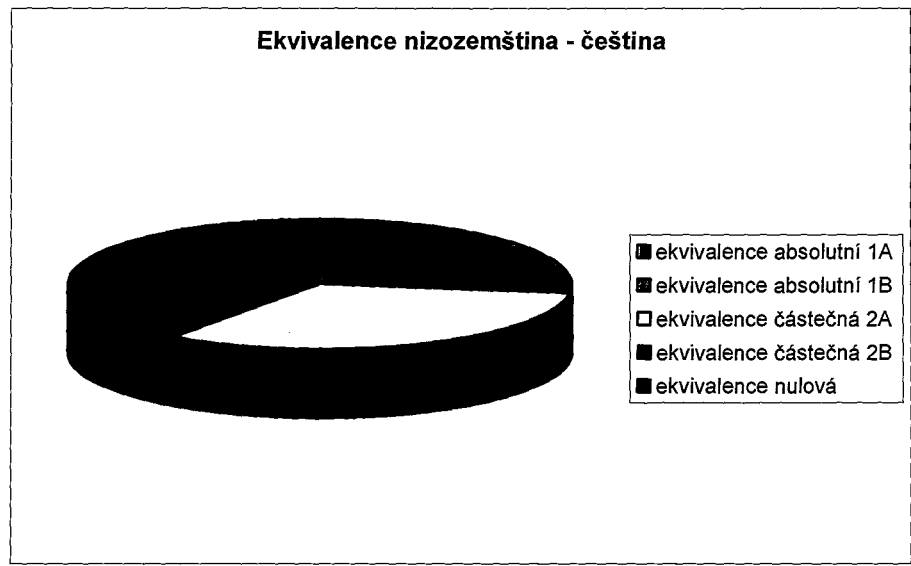
3. Ekvivalence nulová

Do této skupiny jsme zařadili pouze tři nizozemské frazémy, jejichž význam a metafora je silně spjatá s Nizozemím, a proto jsou pro nás obtížně pochopitelné.

onder water zijn	být ukrytý (během 2. světové války)
------------------	-------------------------------------

visje leggen	dětská hra
met een zilveren hengel vissen	koupit si rybu, když jí člověk neumí chytit sám

Graf 4.

Graf 4 názorně ukazuje poměr jednotlivých typů ekvivalence frazeologických jednotek v našem korpusu. Ačkoliv částečná ekvivalence typu 2B je skupinou největší, poměrně vysoký je také naproti očekávání počet absolutně ekvivalentních jednotek.

8. Sociolinguvistický pohled

V této kapitole se budeme věnovat dvěma pohledům. V první části se zaměříme nejen na to, jaký vliv může mít geografická poloha a kulturní prostředí na jazyk, ale také na obraz vody ve frazeologických jednotkách z našeho korpusu. Pokusíme se také zjistit, zda rodilý mluvčí vnímá význam těchto jednotek jako pozitivní, či spíše jako negativní. Zajímá nás také, zda v těchto případech může dojít k ovlivnění obrazem, jaký zde slovo *voda* představuje. V druhé části se budeme opírat o poznatky získané z dotazníků. Půjde především o míru znalosti jednotek našeho korpusu a roli, kterou při tom mohou sehrát sociologické faktory.

8.1. Obraz vody

Nizozemí je odedávna úzce spjato s tímto přírodním živlem, což není nijak překvapující, uvědomíme-li si, že 60% této země leží pod úrovní moře. Dvě pětiny byly dříve dokonce přímo mořským dnem. Voda dala Nizozemí jeho nezaměnitelnou podobu. Naprostá většina Nizozemců dnes žije buď u moře, jezera či řeky; museli si tak zvyknout žít v nejistotě. V minulosti se však ve spojitosti s vodou jednalo především o boj proti její ničivé síle, v paměti zůstává povodeň z roku 1953, kdy voda zaplavila na padesát tisíc domů a o život přišlo osmnáct set lidí. Přesto i tento čistě negativní fakt měl za následek nejen různé technické inovace, díky nimž je Nizozemí dnes lépe připraveno na boj proti vodě, ale vedl také k posílení národního ducha.

Vyjdeme-li z hypotézy Saphira a Whorfa, je možné na základě jazyka zjistit, jak určité společenství prožívá a hodnotí svět, neboť v jazyce je obsažena interpretace skutečnosti jistým jazykovým společenstvím. Můžeme říci, že každý národ má své představy o skutečnosti, které jsou působením různých vlivů (kulturních, historických, geografických atd.), vyjádřeny v jazyce. A právě metafory obsažené ve frazeologických jednotkách jsou jedním z mnoha zdrojů, které mohou vést k pochopení toho, jak národy chápou a hodnotí svět.

Voda, jež je nutnou podmínkou života, hraje tedy v Nizozemí navíc roli živlu, který životy ohrožuje. Podíváme-li se však blíže na jednotlivé frazeologické jednotky, zjistíme, že *voda*

zde nezobrazuje jen něco negativního, ale že její obraz může být i kladný. Ve většině případů je však tento obraz více méně neutrální. V jednotkách, ve kterých je obraz vody negativní, je voda obrazem např. bídy, nouze, strádání (*op water en brood zitten, het water komt hem tot aan de lippen, als het water iem. in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen*), konce (*in het water vallen*) nebo je voda příčinou neúspěchu nebo negativního výsledku (*als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water, als het water zakt, dan kraakt het ijs*). Velké množství vody však nezobrazuje jen něco nepříjemného (*onder water staan, er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt*), ale může být také obrazem hojnosti, nadbytku (*geld als water verdienen, hij is zo rijk als 't water diep is*). Pozitivní je pak obraz vody např. ve frazémeh *zonder water draait de molen niet* a *wanneer de put droog is, weet men wat het water kost*, kdy je voda obrazem nutnosti, prostředku, bez kterého se člověk neobejde. Ve frazému *dat is water op zijn molen* je obrazem zdroje, příčiny něčeho pozitivního.

Celkový význam frazémů, ve kterých voda zobrazuje nouzi a bídu, vnímali rodilí mluvčí jako negativní, pouze v jednom případě (z celkového počtu 25) byly tyto významy hodnoceny jako neutrální. Také frazémy *in het water vallen* a *als het water zakt, dan kraakt het ijs* byly vnímány stejným způsobem, pouze u významu frazému *als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water* se objevily dvě hodnocení „neutrální“. Význam frazeologických jednotek *geld als water verdienen* a *dat is water op zijn molen*, ve kterých je obraz vody pozitivní, byl respondenty vnímán pozitivně, pouze u frazému *geld als water verdienen* jsme se ve čtyřech případech setkali s hodnocením „neutrální“. Výsledky z dotazníků ukazují, že je možné se domnívat, že pokud je obraz vody v námi zkoumaných frazémeh negativní nebo pozitivní, má tato skutečnost vliv také na vnímání celkového významu frazému rodilými mluvčími. Můžeme také konstatovat, že obraz vody ve frazémeh z našeho korpusu je ve většině případů neutrální. Počet frazémů, ve kterých je obraz vody negativní, je vyšší než počet těch, ve kterých je tento obraz pozitivní. Tento rozdíl však není nijak výrazný.

8.2. Vyhodnocení výsledků z dotazníků

V druhé části, ve které se opíráme o poznatky získané z dotazníků, se pokusíme zjistit, do jaké míry rodilí mluvčí znají a aktivně používají frazeologické jednotky, které tvoří náš

korpus. Dále nás zajímá, do jaké míry faktory jako je věk, pohlaví a vzdělání korespondují s touto znalostí.

8.2.1. Sestavení dotazníku

Dotazník, který byl rozeslán čtyřiceti Nizozemcům, se skládal ze dvou částí. V první části měli respondenti uvést svůj věk, pohlaví, vzdělání, bydliště, místo narození a to, zda mluví dialektem. Druhou část již tvořil samotný dotazník, který obsahoval 123 jednotek z našeho korpusu. Úkolem respondentů bylo uvést, zda dané frazémy znají nebo neznají. V případě, že tyto frazémy znali, měli uvést, zda je tato znalost aktivní či pouze pasivní. Druhá otázka zněla, zda význam frazémů, které znají, vnímají spíše jako pozitivní, negativní nebo neutrální. Bylo také možné nechat tuto otázku nezodpovězenou. Třetí otázka zněla, zda respondenti znají a používají ještě jiné frazémy s komponentem voda nebo ryba, které se nenacházejí na seznamu. Poslední otázka zněla, zda uvedené jednotky respondenti znají popř. i v jiné formě. Tuto formu pak měli za úkol uvést.⁹⁷

8.2.2. Respondenti

Z celkového počtu 40 rozeslaných dotazníků se vyplněných vrátilo 25.⁹⁸ Z důvodu časové náročnosti bylo nutné se spokojit s tímto počtem respondentů. Jsme si tudíž vědomi, že závěry vyplývající z tohoto výzkumu není možné považovat za obecné, ale pouze za reprezentativní. Respondenty nebyli pouze Nizozemci žijící v Nizozemí, ale také ti, kteří žijí delší dobu v České republice.

8.2.2.1. Věk respondentů

Nejmladšímu respondentovi, který se zúčastnil našeho výzkumu, bylo 10 let, nejstaršímu bylo 78. Věkový průměr všech respondentů pak činil 39,6 let. Respondenti byli podle věku rozděleni do čtyř skupin. V první skupině (10 – 26 let) se nacházelo 7 respondentů, ve druhé skupině (27 – 43 let) se nacházelo 8 respondentů, třetí skupinu (44 – 60 let) tvořilo 6 respondentů a čtvrtou skupinu (61 – 78 let) tvořili 4 respondenti.

⁹⁷ úplné znění dotazníku, viz příloha 1

⁹⁸ příklad vyplněného dotazníku, viz příloha 2

8.2.2.2. Pohlaví respondentů

Z 25 respondentů bylo 17 žen a 8 mužů.

8.2.2.3. Vzdělání respondentů

Z celkového počtu dosáhlo 15 respondentů vysokoškolského vzdělání, 6 respondentů středoškolského vzdělání (šlo o typy škol MAVO, VWO a MBO). 4 respondenti měli základní vzdělání.

8.2.2.4. Provincie

Nejvíce respondentů (7 z 25) pocházelo z provincie Utrecht. 5 respondentů pocházelo z provincie Noord-Holland, 4 z provincie Zuid-Holland, 4 z provincie Gelderland a 1 respondent z provincie Flevoland. 1 respondent pocházející z Belgie momentálně žije v Lucembursku, 3 respondenti žijí v České republice (v Praze). 2 z těchto respondentů pocházejí z provincie Gelderland a 1 respondent z provincie Zuid-Holland.

8.2.3. Vyhodnocení dotazníků

Cílem našeho výzkumu bylo především určení míry znalosti frazémů, které tvoří náš korpus. Protože byl tento korpus sestaven výhradně z jednotek nacházejících se ve slovnících, zajímalo nás, zda rodilí mluvčí tyto jednotky znají a zda je sami aktivně používají. Dále jsme se zaměřili na to, do jaké míry je tato znalost frazémů závislá na sociologických faktorech, a to na věku, pohlaví a vzdělání.

8.2.3.1. Znalost frazémů

Respondenti v dotazníku měli označit, zda uvedené frazeologické jednotky znají aktivně, pasivně nebo zda tyto jednotky neznají vůbec. Nejvíce aktivně používaných frazémů (celkem 72 ze 123) označil 63-letý respondent žijící v provincii Noord-Holland. Zajímavé je, že tento respondent byl stavitelem lodí a jako jediný uvedl, že používá dialekt. Nejméně aktivně používaných jednotek (10 ze 123) uvedla 10-letá respondentka z provincie Gelderland. Celková aktivní znalost u všech respondentů pak činila 25,8%, pasivní znalost

činila 13,3% a nulová znalost tvořila 60,9%. Míra znalosti je zobrazena v následujícím grafu.

Graf 5.

Z grafu tedy vyplývá, že v průměru rodilí mluvčí znají a aktivně používají pouze přibližně čtvrtinu frazémů tvořící náš korpus. Více jak polovinu frazémů, které se nacházejí v jednojazyčných nizozemských slovnících, rodilí mluvčí vůbec neznají.

Z dotazníků dále vyplývá, že pouze tři frazémy všichni respondenti znají aktivně. Jde o jednotky *zich boven water houden*, *boven water komen* a *achter het net wissen*. V případě 12 frazémů všichni respondenti uvedli, že je znají aktivně nebo pasivně (*zij lijken op elkaar als twee druppels water*, *zij zijn als water en vuur*, *water naar de zee dragen*, *stille waters hebben diepe gronden*, *het water komt hem tot aan de lippen*, *iets boven water halen*, *'t doet mij watertanden*, *geld als water verdienen*, *spijkers op laag water zoeken*, *dat staat als een paal boven water*, *in iemands vaarwater zitten* a *vis noch vlees*). U dvou frazémů (*het is als een druppel op een gloeiende plaat* a *een storm in een glas water*) všichni dospělí respondenti uvedli, že je znají aktivně, zatímco tři nejmladší respondenti (10, 14 a 16 let) uvedli, že je znají pouze pasivně. U čtyř frazémů (*iemand voelt 't aan zijn water*, *het kind met het badwater weggooien*, *iemand een steek onder water geven* a *iemand uitmaken voor rotte vis*) dospělí respondenti uvedli, že je znají buď aktivně nebo pasivně, zatímco tři nejmladší respondenti tyto jednotky neznali vůbec. Protože je tato skupina

respondentů nejen příliš malá, ale také věk těchto respondentů je poměrně nízký a protože starší respondenti (20 – 24 let) již uvádí alespoň pasivní znalost výše zmíněných frazémů, nelze z těchto výsledků vyvodit obecné závěry.

8.2.3.2. Vliv sociologických faktorů na znalost frazeologických jednotek

V této části jsme se zaměřili na to, do jaké míry mohou mít sociologické faktory (v našem případě věk, pohlaví a vzdělání) vliv na znalost frazeologických jednotek.

8.2.3.2.1. Vliv věku na znalost frazémů

Předpokládali jsme, že znalost frazémů bude u starších mluvčích vyšší než u mladších mluvčích. Tento předpoklad se výzkumem potvrdil; mluvčí z první věkové skupiny aktivně znají pouze 18,2% frazémů, respondenti z druhé věkové skupiny aktivně používají 22,5% frazémů, respondenti třetí věkové skupiny aktivně používají 29,1% zkoumaných frazémů. Nejstarší věková skupina aktivně používá 43,1% zkoumaných frazémů, což je o 17,3% více než činí celkový průměr (25,8%). Zajímavá však byla také míra pasivní znalosti frazémů, kdy nejmladší věková kategorie pasivně znala 19,5% zkoumaných jednotek, zatímco u nejstarší věkové skupiny tato znalost činila pouze 6,1%.

Graf 6. znázorňuje míru aktivní, pasivní a nulové znalosti u nejmladší věkové skupiny.

Graf 6.

Graf 7. znázorňuje poměr znalosti frazémů u druhé věkové skupiny, graf 8. u třetí věkové skupiny.

Graf 7.

Graf 8.

Následující graf (graf 9.) znázorňuje míru znalosti zkoumaných frazémů u nejstarší věkové skupiny.

Graf 9.

Následující grafy (graf 10. a graf 11.) názorně ukazují poměr aktivní a pasivní znalosti u jednotlivých věkových skupin.

Graf 10.

Graf 11.

Výsledky tedy potvrzují vyšší znalost frazémů u nejstarší věkové skupiny, zároveň však také ukazují, že nejmladší věková kategorie má nejvyšší pasivní znalost zkoumaných jednotek, což je výsledek poměrně překvapující.

8.2.3.2.2. Vliv pohlaví na znalost frazémů

Zajímalo nás, zda faktor pohlaví bude mít vliv na znalost frazémů z našeho korpusu. Předpokládali jsme, že tento faktor pro znalost význačný nebude, výsledky však ukázaly, že muži, kteří se zúčastnili našeho výzkumu, aktivně znali 32,4% zkoumaných jednotek, zatímco ženy aktivně znaly pouze 22,6% jednotek. Pokud šlo však o pasivní znalost, zde ženy znaly 15,3% jednotek, zatímco muži pouze 9,2% frazémů.

Následující grafy (graf 12., graf 13. a graf 14.) ukazují míru znalosti frazémů u žen (graf 12.), u mužů (graf 13.) a rozdíl znalosti jednotek u žen a mužů (graf 14.).

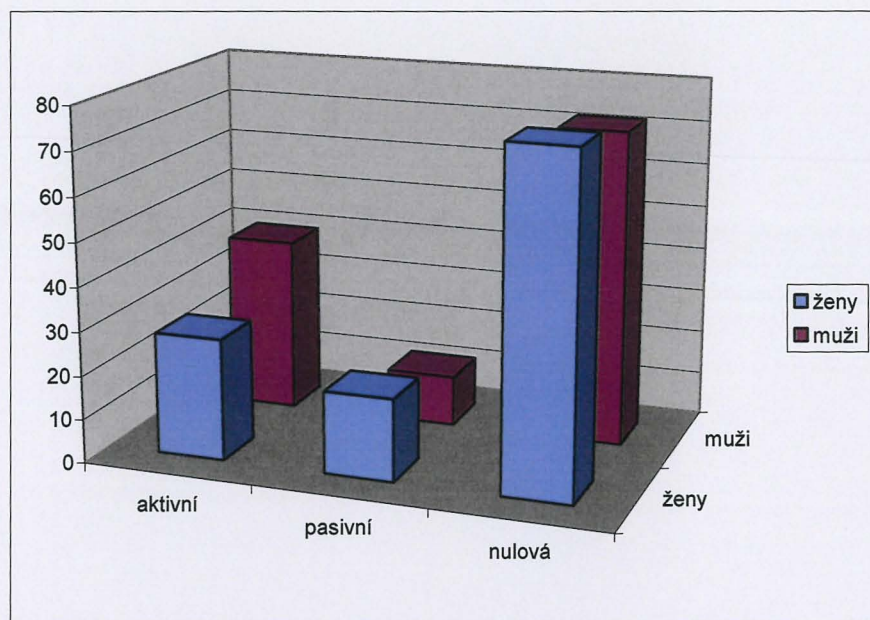
Graf 12.

Graf 13.

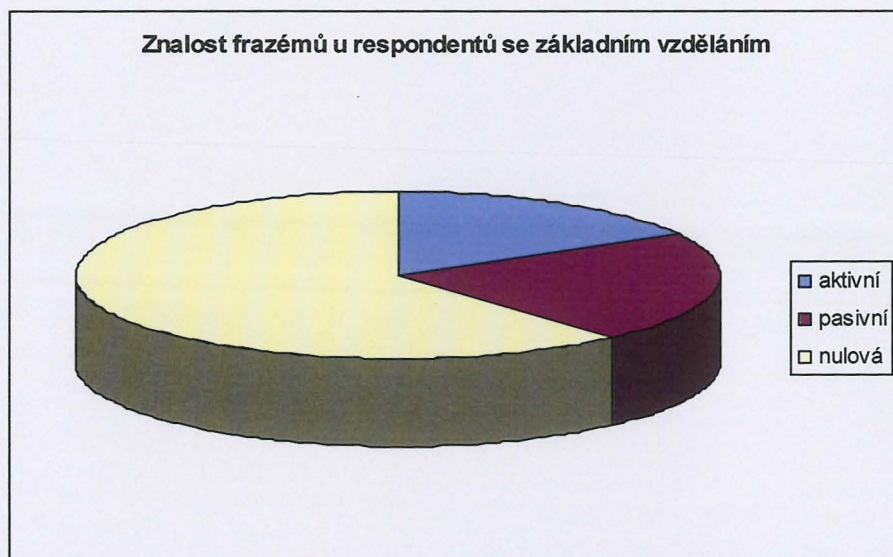
Graf 14.

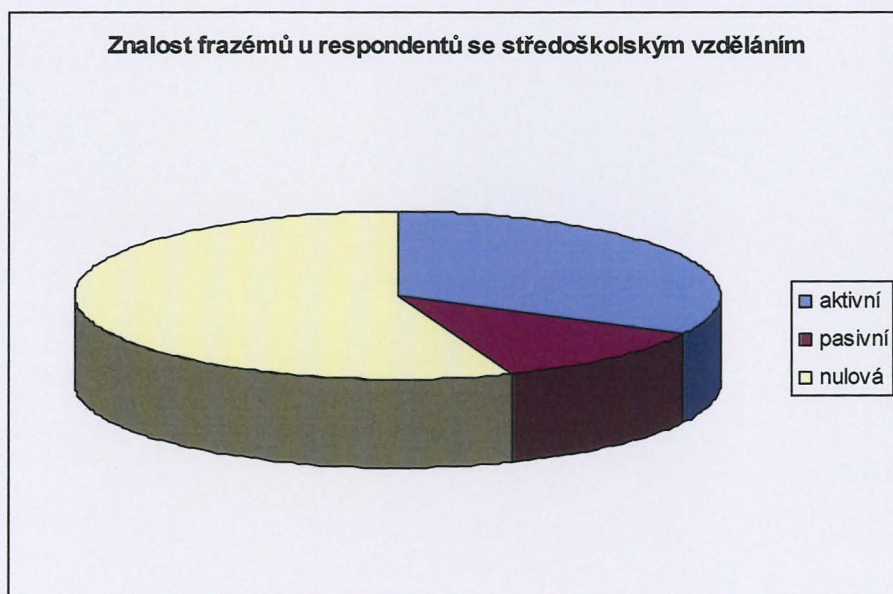
8.2.3.2.3. Vliv vzdělání na znalost frazémů

Na rozdíl od faktoru pohlaví jsme předpokládali, že faktor vzdělání bude pro znalost jednotek význačný a že lidé s vyšším vzděláním budou znát více zkoumaných frazeologických jednotek než lidé se vzděláním nižším. Výsledky našeho výzkumu tento předpoklad však nepotvrdily. Nejvyšší aktivní znalost (32,7%) byla totiž u skupiny se středoškolským vzděláním, dále následovala skupina s vysokoškolským vzděláním (25,4%). Lidé se základním vzděláním aktivně znali pouze 16,9% zkoumaných frazémů. Tyto poměry názorně ukazují následující grafy (graf 15., graf 16. a graf 17.)

Graf 15.

Graf 16.

Graf 17.

Zajímavé bylo opět zjištění, že respondenti se základním vzděláním měli nejvyšší pasivní znalost frazémů (nejednalo se jen o mladší respondenty). Míra pasivní znalosti byla u zbylých dvou skupin srovnatelná.

Následující graf (graf 18.) znázorňuje srovnání poměru znalosti zkoumaných frazémů u jednotlivých skupin.

Graf 18.

V této kapitole jsme se soustředili na míru znalosti frazeologických jednotek, které se nacházejí v našem korpusu, a na míru vlivu sociologických faktorů na tuto znalost. Dotazník obsahoval 123 frazeologických jednotek a byl vypracován 25 nizozemskými rodilými mluvčími. Z výzkumu vyplynulo, že respondenti aktivně znají pouze čtvrtinu zkoumaných jednotek, které pocházejí z různých nizozemských slovníků.

Dále jsme zkoumali vliv věku, pohlaví a vzdělání na znalost frazémů. Z našeho výzkumu vyplývá, že vliv věku pro znalost frazeologických jednotek byl signifikantní. Starší respondenti prokazovali vyšší aktivní znalost než respondenti mladší. Faktor pohlaví nebyl pro znalost frazémů příliš význačný, přesto muži prokazovali vyšší aktivní znalost než ženy. Poměrně význačný byl také faktor vzdělání, kde nejvyšší aktivní znalost prokázali respondenti se středoškolským vzděláním, nejnižší pak respondenti se vzděláním základním.

Protože se výzkumu z časových důvodů zúčastnilo pouze 25 respondentů, je nutné výsledky tohoto výzkumu brát za reprezentativní a ne za obecné. Přesto tyto výsledky mohou být využity při osvojování jazyka, neboť výsledky ukazují trendy v oblasti frazeologie.

9. Platnosti hypotéz

Po vyhodnocení výsledků výzkumu se můžeme vyjádřit k platnosti hypotéz.

Hypotéza A: Předpokládáme, že míra absolutní ekvivalence nizozemských frazeologických jednotek s češtinou bude malá a že bude převažovat ekvivalence částečná, kdy stejný frazeologický význam bude v obou jazycích vyjádřen odlišnou lexikou.

Tato hypotéza byla výzkumem potvrzena. Jednotky, které byly absolutně ekvivalentní (uvažujeme absolutní ekvivalenci typu 1A i 1B), tvořily 27% porovnávaného materiálu, jednotky částečně ekvivalentní (uvažujeme pouze částečnou ekvivalenci typu 2A) tvořily 33% porovnávaného materiálu.

Hypotéza B: Předpokládáme, že pojem voda bude ve slovesných frazeologických jednotkách nejčastěji plnit funkci podmětu a předmětu.

Tato hypotéza nebyla výzkumem potvrzena, neboť nejčastěji plnil pojem *voda* funkci příslovečného určení místa (35%). Funkci podmětu (uvažujeme podmět aktivní věty a podmět přirovnání) tento pojem plnil ve 32% případů, funkci předmětu (uvažujeme přímý předmět a předmět pojící se s předložkou) pak pouze ve 22% případů.

Hypotéza C: Předpokládáme, že znalost zkoumaných frazeologických jednotek bude vyšší u starších rodilých mluvčích a u respondentů s vyšším stupněm vzdělání.

Tato hypotéza byla potvrzena jen zčásti. Výzkumem bylo potvrzeno, že aktivní znalost zkoumaných frazémů byla u starších respondentů vyšší (skupina nejstarších respondentů vykazovala aktivní znalost ve 43% případů, nejmladší skupina respondentů pouze v 18% případů). Druhá část hypotézy výzkumem potvrzena nebyla, neboť respondenti s vysokoškolským vzděláním vykazovali aktivní znalost pouze ve 23% případů, zatímco respondenti se středoškolským vzděláním vykazovali aktivní znalost ve 33% případů.

10. Závěr

V této práci jsme se věnovali porovnání nizozemských frazeologických jednotek s komponentem *voda* a *ryba* a jejich českých ekvivalentů. V teoretické části naší práce, která byla zaměřena kontrastivně, jsme podali stručný přehled dějin frazeologie a frazeologického výzkumu. Zaměřili jsme se při tom na český a nizozemský výzkum, na problematiku ekvivalence a možné způsoby třídění frazeologických jednotek podle ekvivalence. Vedle čistě lingvistických hledisek jsme se také věnovali sociolingvistickému výzkumu, zmínili jsme především, jaký vliv mohou mít různé sociologické faktory na znalost jazyka a jaký vliv může mít kultura a prostředí, ve kterém mluvčí žije, na určitý jazyk. Mimojazykové vlivy hrají především u zvoleného tématu v nizozemském prostředí nemalou roli.

V praktické části této práce jsme vycházeli z korpusu obsahujícího frazeologické jednotky s komponenty *voda* a *ryba*, který byl sestaven z frazeologických jednotek pocházejících z výkladových slovníků. Jednalo se především o slovníky *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal* a *Van Dale Hedendaags Nederlands*. Frazémy z těchto slovníků byly dále doplněny jednotkami z různých nizozemských frazeologických slovníků. Korpus obsahující 131 nizozemských frazémů byl doplněn českými ekvivalenty, popř. opisy nizozemských jednotek. Při hledání ekvivalentů jsme se opírali o *Slovník české frazeologie a idiomatiky* F.Čermáka a kol., a o *Česká přísloví* D.Bittnerové a F.Schindlera. Dále jsme se soustředili na strukturní rozdělení frazémů z našeho korpusu. Jednotky byly rozděleny na frazémy větné, přirovnání a frazeologické jednotky nevětné, které tvořily největší skupinu. Blíže jsme se věnovali také struktuře jednotlivých typů. Při syntaktické analýze jsme nejprve rozdělili slovesné jednotky, zaměřili se na syntaktickou funkci pojmu *voda* ve slovesných frazémech a porovnali jsme syntaktickou strukturu frazémů, které mají v češtině odpovídající ekvivalenty. Zjistili jsme, že nejčastěji plní komponent *voda* funkci příslovečného určení místa/směru a podmětu a že námi analyzované jednotky měli v obou jazycích stejnou syntaktickou strukturu. Při sémantické analýze jsme se soustředili na možné varianty frazémů z našeho korpusu a na problematiku kompozičnosti. Zjistili jsme, že se v našem korpuse vyskytují frazémy s variací jak rozsahovou, tak komponentovou. Častým jevem byla variace nejen v oblasti předložek a gramatického čísla. Jako možné varianty se poměrně často vyskytovala také deminutiva. Dále jsme zjistili, že největší

skupinu našeho korpusu tvoří nekompoziční frazeologické jednotky, zcela kompoziční jednotky nalezneme v korpuse pouze dvě. Výsledky z dotazníků ukázaly, že míra schopnosti mluvčích rozpoznat, zda je význam frazému odvozen z významu jeho jednotlivých komponentů, nebyla závislá ani na věku, ani na vzdělání respondentů. Následně jsme jednotky rozdělili do pěti skupin podle míry jejich ekvivalence s češtinou. Naším cílem bylo zjistit, do jaké míry jsou nizozemské a české frazeologické jednotky ekvivalentní a jaké jsou možnosti překladu. Zjistili jsme, že nejvíce frazému (49 jednotek z celkového počtu 131) spadá do skupiny částečné ekvivalence typu 2B, což jsou nizozemské frazémy, pro které v češtině neexistují vhodné frazeologické ekvivalenty, a proto je nutno použít při jejich překladu opis. 42 frazeologických jednotek se nachází ve skupině částečné ekvivalence typu 2A, což jsou takové nizozemské a české frazeologické jednotky, které vyjadřují jiný obraz. Dále jsme zjistili, že ze 32 frazeologických jednotek této skupiny, které v nizozemštině obsahují komponent *water*, se v češtině pojem *voda* objevuje pouze ve 2 případech. Oproti očekávání jsme také zjistili, že poměrně vysoký počet frazeologických jednotek spadá do kategorie absolutní ekvivalence (uvažujeme-li skupinu 1A i 1B, jedná se o 25 jednotek z celkového počtu 131). V rámci sociolingvistického pohledu jsme se zaměřili na obraznost *vody* ve vybraných jednotkách. Zjistili jsme, že obraz vody je ve zkoumaných frazémích převážně neutrální a že počet frazémů, ve kterých je obraz vody negativní, není výrazně vyšší než frazémů s pozitivním obrazem. Z analýzy 25 vyplněných dotazníků vyplynulo, že vliv věku a vzdělání respondentů na znalost frazémů byl signifikantní, zatímco vliv pohlaví na tuto znalost příliš význačný nebyl.

11. Resumé v nizozemském jazyce

De doelstelling van deze eindschrijft *Vaste verbindingen met het begrip water, een contrastieve analyse van het Nederlands en het Tsjechisch* is de vergelijking van de Nederlandse vaste verbindingen met het begrip water en vis met hun Tsjechische equivalenten, een kwantitatieve benadering van de equivalentie en de mogelijkheden tot vertaling ervan.

Deze eindschrijft bestaat uit twee hoofddelen. Het eerste, theoretische deel bestaat uit drie onderdelen, het tweede, praktische deel bestaat uit vijf onderdelen. In het eerste deel schetsen we de ontwikkeling van het fraseologisch onderzoek, in het bijzonder het onderzoek op het Tsjechische en Nederlandse taalgebied. We noemen de voornaamste voorlopers (J.A.Komenský, J.Dobrovský en F.Čelakovský als de Tsjechische vertegenwoordigers, Desiderius Erasmus en Harrebomée als de Nederlandse vertegenwoordigers) en de voornaamste huidige linguïsten (F.Čermák en J.Hronek als de Tsjechische vertegenwoordigers en Z.Klimaszewska en L.P.Verstraten als de Nederlandse vertegenwoordigers) die zich met de problematiek van de vaste verbindingen bezighouden. Daarnaast noemen we ook de belangrijkste Tsjechische en Nederlandse fraseologische woordenboeken (*Lidová rčení* van J.Zaorálek, het driedelige *Slovník české frazeologie a idiomatiky* van F.Čermák en J.Hronek, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Utdrukkingen en Gezegden* van F.A.Stoett, *Prisma Spreekwoordenboek verklaard* en *Van Dale Idioomwoordenboek*). We definiëren het onderwerp van de eindschrijft (onder een vaste verbinding verstaan we een vaste combinatie van minimaal twee lexicale elementen) en we tonen de belangrijkste eigenschappen van vaste verbindingen (compositionaliteit, vastheid en idiomatieciteit) aan. Verder houden we ons bezig met de Tsjechische en Nederlandse structurele indelingen waarbij we de bekendste structurele types van de vaste verbindingen noemen. Bij Tsjechische vaste verbindingen kiezen we voor de indeling van M.Grepl die de vaste verbindingen in drie groepen indeelt (vaste verbindingen die niet de structuur van een volledige zin hebben, vergelijkingen en vaste verbindingen met een finiet werkwoord die de structuur van een volledige zin hebben). Bij de Nederlandse indeling gaan we van de indeling van L.P.Verstraten uit die de vaste verbindingen in vijf groepen indeelt (nominale verbindingen, verbaal verbindingen, prepositionele verbindingen, adverbiale en adjectivische verbindingen en volledige zinnen). Verder wijden we ons in

hoofdstuk twee van het theoretische deel aan de problematiek van de equivalentie. We definiëren het begrip equivalentie, stellen drie basistypen (de absolute, de gedeeltelijke en de nulequivalentie) en drie mogelijke modellen van de classificatie van equivalentie voor. We gaan vooral van de classificatie uit van E.Piirainen die vijf groepen equivalenten noemt (vaste verbindingen die formeel en lexicaal gelijk zijn, vaste verbindingen die geringe formele verschillen vertonen, vaste verbindingen die enkele lexicale verschillen vertonen, vaste verbindingen die een gelijk beeld leveren maar qua vorm en lexica verschillen en vaste verbindingen die formeel gelijk zijn maar qua lexica en beeld verschillen). In het derde deel van het theoretische deel schetsen we kort het voorwerp van de sociolinguïstiek. We concentreren ons op basis van de Sapir-Whorf-hypothese niet alleen op de invloed van de taal op de werkelijkheid maar ook op de invloed van de werkelijkheid op de taal. Verder schetsen we ook belangrijke sociologische factoren die op het taalgebruik invloed kunnen uitoefenen.

In het praktische deel van deze eindschrijving gaan we van het corpus uit dat de vaste verbindingen met het begrip *water* en *vis* bevat en dat we hebben gevormd op basis van Nederlandse woordenboeken (het gaat vooral om het *Groot Woordenboek van de Nederlandse taal* en om het *Van Dale Hedendaags Nederlands*). Het corpus bevat 131 Nederlandse vaste verbindingen en hun Tsjechische equivalenten (bij het zoeken naar de equivalenten gingen we uit van het *Slovník české frazeologie a idiomatiky* van F.Čermák en van de *Česká přísloví* van D.Bittnerová en F.Schindler), eventueel omschrijvingen van deze vaste verbindingen. Verder hebben we drie hypothesen geformuleerd:

Hypothese A: We veronderstellen dat de mate van de absolute equivalentie van de Nederlandse vaste verbindingen met het Tsjechisch klein is en dat de mate van de gedeeltelijke equivalentie waarbij dezelfde vaste verbindingen betekenis door verschillende woorden wordt uitgedrukt, het grootst is.

Hypothese B: We veronderstellen dat het begrip *water* in werkwoordelijke vaste verbindingen het vaakst de functie van onderwerp en van voorwerp vervult.

Hypothese C: We veronderstellen dat de kennis van de vaste verbindingen uit het corpus hoger is bij de oudere respondenten dan bij de jongere en dat de kennis het hoogst is bij de respondenten met een universitaire opleiding.

Verder concentreren we ons in hoofdstuk vier op de structurele indeling van de vaste verbindingen van ons corpus en op de structuur van de vaste verbindingen. De grootste groep wordt gevormd door vaste verbindingen die niet de structuur van een volledige zin hebben. In hoofdstuk vijf wijden we ons aan de syntactische analyse, waarbij we de werkwoordelijke vaste verbindingen verder indelen en waar we de syntactische functie van het begrip *water* analyseren. We hebben vastgesteld dat het begrip *water* het vaakst de zinsdeelfunctie van een bepaling van plaats en richting en van het onderwerp vervult. Verder vergelijken we in dit hoofdstuk de syntactische structuur van de vaste verbindingen, waar in het Tsjechisch equivalenten voor bestaan. We hebben vastgesteld dat de geanalyseerde vaste verbindingen in beide talen dezelfde syntactische structuur vertonen. In hoofdstuk zes wijden we ons bij de semantische analyse aan de mogelijke varianten van de vaste verbindingen van ons corpus. Het vaakst gaat het bij de vaste verbindingen om de variatie op het gebied van de voorzetsels en van het grammaticale getal en op het gebied van verkleinwoorden. Verder concentreren we ons in dit hoofdstuk op de compositionaliteit van de vaste verbindingen van ons corpus. We hebben vastgesteld dat de grootste groep door geheel niet-compositionele vaste verbindingen wordt gevormd, waarbij de betekenis van de vaste verbindingen niet van de betekenis van hun componenten af te leiden is. Daarnaast houden we ons met de doorzichtigheid van de vaste verbindingen bezig. Op basis van de antwoorden van vragenlijsten hebben we vastgesteld dat de mate van de doorzichtigheid niet van de leeftijd en van de opleiding afhangt. In hoofdstuk zeven concentreren we ons op de equivalentie, waarbij we de vaste verbindingen van ons corpus in vijf groepen indelen. Tot de eerste groep van de absolute equivalentie van het type 1A behoren de vaste verbindingen die qua beeld, op lexicaal en formeel niveau in het Nederlands en in het Tsjechisch gelijk zijn. Tot de tweede groep van de absolute equivalentie van het type 1B behoren de vaste verbindingen die in één component op lexicaal gebied verschillen. In de derde groep van de gedeeltelijke equivalentie van het type 2A bevinden zich de vaste verbindingen waar de fraseologische betekenis door geheel ander beeld wordt uitgedrukt. In de vierde groep van de gedeeltelijke equivalentie van het type 2B bevinden zich de vaste verbindingen waar in het Tsjechisch geen fraseologisch equivalent voor te vinden is zodat we hebben we die moeten omschrijven. Tot de vijfde groep behoren de vaste verbindingen die in het Tsjechisch omgeschreven moeten worden. Toch blijven deze vaste verbindingen voor de Tsjechische moedertaalsprekers min of meer onduidelijk omdat ze op onderwerpen en situaties betrekking hebben, die voor het

Nederlandse taalgebied typisch zijn. We hebben vastgesteld dat de meeste vaste verbindingen van ons corpus (49 vaste verbindingen) tot de gedeeltelijke equivalentie van het type 2B behoren. Relatief hoog is echter ook het aantal vaste verbindingen (25 vaste verbindingen) die tot de groep van de absolute equivalentie behoren. In hoofdstuk acht wijden we ons aan het beeld van het begrip *water* in enkele vaste verbindingen van ons corpus. We hebben vastgesteld dat het beeld van *water* in de meeste gevallen neutraal is en dat het verschil tussen het negatieve en het positieve beeld van het begrip *water* niet te groot is. Verder analyseren we in dit hoofdstuk de uitslagen van de vragenlijst. We willen vaststellen of de sociologische factoren zoals de leeftijd, de sekse en de opleiding op de kennis van de vaste verbindingen invloed hebben. De vragenlijst die 123 vaste verbindingen uit ons corpus bevat, is ingevuld door 25 respondenten die Nederlandse moedertaalsprekers zijn. In de vragenlijst geven de respondenten aan, of ze de vaste verbindingen actief of passief kennen of in het geheel niet kennen. Verder geven ze aan of de betekenis van de vaste verbindingen positief, negatief of neutraal is. Er bestaat ook de mogelijkheid de variant “geen” te kiezen. Als de respondenten de vaste verbindingen in een andere vorm kennen, geven ze het ook aan. Als ze nog andere vaste verbindingen met het begrip *water* en *vis* kennen, voegen ze die toe. Uit de resultaten blijkt dat de leeftijd van de respondenten op de kennis van de vaste verbindingen invloed heeft omdat oudere respondenten meer vaste verbindingen kennen dan jongere. De invloed van de sekse is niet te significant. Mannen kennen in het algemeen actief meer vaste verbindingen dan vrouwen die aan de andere kant meer vaste verbindingen passief kennen. Verder hebben we vastgesteld dat respondenten met de middelbare opleiding de meeste vaste verbindingen van ons corpus kennen, terwijl de respondenten met de basisopleiding de minste vaste verbindingen kennen.

We hebben vastgesteld dat hypothese A geldt omdat de vaste verbindingen die tot de groep van de absolute equivalentie behoren, 27% van het geheel vormen en dat de vaste verbindingen die tot de groep van de gedeeltelijke equivalentie van het type 2B behoren, 33% van het geheel vormen. Verder hebben we vastgesteld dat hypothese B niet geldig is, omdat het begrip *water* het vaakst de zinsdeelfunctie van een bepaling van plaats/richting (35%) en van het onderwerp (32%) vervult. We hebben ook vastgesteld dat hypothese C slechts gedeeltelijk geldig is. De kennis van de vaste verbindingen van ons corpus is het hoogst bij de oudere respondenten (deze kennen 43% van de vaste verbindingen actief, terwijl de jongere slechts 18% van de vaste verbindingen actief kennen) maar de kennis is

het hoogst bij de respondenten met een middelbare opleiding (deze kennen 33% van de vaste verbindingen actief) en niet bij de respondenten met een universitaire opleiding (deze kennen slechts 23% van de vaste verbindingen actief), zoals we hebben verwacht.

12. Resumé v českém jazyce

Cílem této diplomové práce *Analýza frazeologických jednotek s komponentem voda, míra ekvivalence v nizozemštině a češtině* je porovnání nizozemských a českých frazeologických jednotek, které v nizozemštině obsahují pojem *voda* a *ryba*. Práce je zaměřena kontrastivně.

V úvodní části se soustředíme na různé pohledy na problematiku idomatiky a frazeologie, se zaměřením na pole české a nizozemské. Porovnáváme různá pojetí v tomto oboru a vymezujeme metodiku, kterou následně používáme v praktické části této práce. Vedle čistě lingvistických hledisek se také zaměřujeme na posouzení mimojazykových vlivů, které v rámci zvoleného tématu hrají v nizozemském prostředí poměrně význačnou roli. Věnujeme také pozornost vlivu sociologických faktorů na znalost frazeologických jednotek.

Pro účely praktické části jsme si sestavili vlastní korpus obsahující frazeologické jednotky s komponentem *voda* a *ryba*, jehož jednotky v této práci dále analyzujeme jak po stránce syntaktické, tak po stránce sémantické. Na základě korpusu zjišťujeme, do jaké míry jsou nizozemské a české frazeologické jednotky ekvivalentní a uvádíme možnosti překladu. Zaměřujeme se také na to, jaký vliv může mít geografická poloha a kulturní prostředí na jazyk a zkoumáme obraznost komponentu *voda* ve vybraných frazeologických jednotkách. Na základě výsledků z dotazníků zjišťujeme, zda sociologické faktory jako věk, pohlaví a vzdělání mají vliv na znalost frazeologických jednotek.

13. Resumé v anglickém jazyce

The aim of the thesis (titled *Degrees of Semantic Similarity between Dutch and Czech Idioms Containing the Woord water*) is to compare Dutch idioms containing the words *water* and *fish* with Czech idioms. The thesis was written taking a contrastive approach. In the introductory part we focus on various approaches to idiomatics and phraseology, with special regard to the Czech and Dutch contexts. Different theories of this field are being compared. Furthermore, the methodology is being determined, which is later used in the applied part of the thesis. Apart from focusing on purely linguistic views we also concentrate on the assessment of extralinguistic influences, which are of considerable importance for this topic within the Dutch context. We also address the influence of sociological factors on the knowledge of idioms.

For the purposes of the applied part of the thesis a specific corpus containing idioms with the words *water* and *fish* has been compiled. The units of the corpus have then been analyzed from the point of view of syntax and semantics. On the basis of the corpus the rate of equivalence of the Czech and Dutch idioms has been examined and possible translations have been included. We also focus on the potential influence of the geographical and cultural environment on language and we examine the figurativeness of the component *water* in selected idioms. On the basis of questionnaire results we examine whether the knowledge of idioms can be influenced by sociological factors, such as age, sex and education.

14. Přílohy

Příloha 1

Leeftijd:	
Geslacht: M / V	
Opleiding:	
Woonplaats:	
Provincie:	
Geboorteplaats:	
Gebruikt u dialect? Ja/Nee	
Hoe moet u de vragenlijst invullen?	

1. Kies bij elke uitdrukking (elke regel) eerst tussen **actief** (als u de uitdrukking kent en zelf actief gebruikt) of **passief** (als u de uitdrukking wel kent maar niet zelf gebruikt) of **geen** (als u de betekenis van de uitdrukking niet kent).
2. Wat voor beeld roept de betekenis van de hele uitdrukking bij u op?/Wat voor gevoel roept de betekenis van de hele uitdrukking bij u op? Kiest u bij elke uitdrukking die u actief of passief kent tussen **positief**, **negatief**, **neutraal** of **geen**.
3. Kent u en gebruikt u misschien nog andere vaste verbindingen met het woord *water* of *vis* die niet op deze lijst staan? Voegt u die dan a.u.b. aan deze lijst toe.
4. Kent u misschien bepaalde uitdrukkingen in een andere vorm? Voegt u het dan ook a.u.b. toe.

	Actief	Passief	Geen	Positief	Negatief	Neutraal	Weet niet
Bedankt voor uw hulp ☺							
voorbeeld 1: stille waters hebben diepe gronden	x				x		
voorbeeld 2: open water			x				
op water en brood zitten							
zij lijken op elkaar als twee druppels water							
zo gauw/vlug als water							
zij zijn (als) water en vuur							
water in/naar de zee dragen							
het is water en melk							
het is water en wind							
de tijd loopt als water door m'n vingers							
Gods water over Gods akker laten lopen							
stille waters hebben diepe gronden							
door vele water(tje)s gezwommen hebben							
tussen twee waters in zwemmen							
op zulke waters vangt men zulke vis(sen)							
over het water wonen ook mensen							
die op water is, moet varen							
in het water springen/het water in lopen							
onder water staan							

zo gezond als een vis(je) (in het water)							
leven als een visje in het water							
in troebel water vissen							
de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis							
als het water stil staat, stinkt het							
hij kan de zon niet in het water zien schijnen							
dat is water op zijn molen							
waar de dijk het laagst is, loopt het water het eerst over							
het water loopt altijd naar zee							
in het water vallen							
zijn geld in het water gooien							
het water komt hem tot aan de lippen							
als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen							
zich/het hoofd boven water houden							
boven water (en wind) zijn							
tussen water en wind zijn							
onder water zijn							
boven water komen							
iets boven water halen							
onder water blijven							
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug							
het water staat iem. in zijn schoenen							
van het eerste, zuiverste water							
iemand voelt 't aan zijn water							
bij een baby naar het watermerk kijken							
het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is							
't doet mij watertanden							
geld als water verdienen							
het warm water opnieuw uitvinden							
spijkers op laag water zoeken							
dat staat als een paal boven water							
het is als een druppel water op een gloeiende plaat							
het kind met het badwater weggooien							
iemand een steek onder water geven							
veel beekjes maken een groot water							
hij laat het water over de dijk lopen							
er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt							
een storm in een glas water							
in iemands vaarwater zitten							

water wordt nooit bloed							
bij hem kookt het water ook bij 100 graden							
als je in water poept, zal het naar boven komen drijven							
van geluk te water lopen							
als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water							
als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent							
als het water zakt, dan kraakt het ijs							
geen water is hem te diep							
de kruik gaat zolang te water tot zij berst							
hoog water							
laag water							
dicht/toe water							
open water							
hol/verbolgen water							
stil water							
met alle wateren gewassen zijn							
met de gouden hengel vissen							
ook daar wordt met water gekookt							
het is hoog water							
water in de ene en vuur in de andere hand dragen							
zonder water draait de molen niet							
waar kikkers zijn, ik ook water							
hij is zo rijk als 't water diep is							
gestolen wateren zijn zoet							
wanneer de put droog is, weet men wat het water kost							
een onreine bron kan geen rein water geven							
hoog water hebben							
de visjes voeren							
hij kan zwemmen als een vis							
als een vis op het droge /op zolder							
vis wil zwemmen							
de grote vissen eten de kleine							
grote vissen scheuren het net/springen uit de ketel							
een klein visje, een zoet visje							
die slaapt, vangt geen vis							
die de vis heeft, moet ook de graat hebben							
vis noch vlees/vlees noch vis/geen vis en geen vlees							
visje leggen							
mossel noch vis							

waar geen vis is, is haring ook vis							
boter bij de vis							
eet vis als ze er is							
alle vis is geen bakvis							
vis laat de mens zoals hij is							
hoe meer vis, hoe droever water							
vis begint aan de kop te stinken							
iemand uitmaken voor rotte/vuile/stinkende vis							
vis zijn							
ergens niet op de vismarkt zijn							
het grootste gelijk van de vismarkt hebben							
in troebel water is 't goed vissen							
achter het net vissen							
met een zilveren hengel vissen							
voor eens vissers deur vissen							
elk vist op zijn getij							
iemand iets om mee uit vissen te gaan							
vissenbloed hebben							
aan een goed visser ontglipt ook wel een aal							
vissers van mensen							
de vis wordt duur betaald							
aan de vishaak bijten							
zo stom als een vis							
bezoek en vis blijven drie dagen fris							
iedereen wat van de stokvis							
bij nacht vissen en overdag netten drogen							
de vis aardt naar de zee							
een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets							

Leeftijd:	30
Geslacht: M / V	man
Opleiding:	universitair
Woonplaats:	utrecht
Provincie:	utrecht
Geboorteplaats:	delft
Gebruikt u dialect? Ja/Nee	nee
Hoe moet u de vragenlijst invullen?	

1. Kies bij elke uitdrukking (elke regel) eerst tussen **actief** (als u de uitdrukking kent en zelf actief gebruikt) of **passief** (als u de uitdrukking wel kent maar niet zelf gebruikt) of **geen** (als u de betekenis van de uitdrukking niet kent).

2. Wat voor beeld roept de betekenis van de hele uitdrukking bij u op?/Wat voor gevoel roept de betekenis van de hele uitdrukking bij u op? Kiest u bij elke uitdrukking die u actief of passief kent tussen **positief**, **negatief**, **neutraal** of **geen**.

3. Kent u en gebruikt u misschien nog andere vaste verbindingen met het woord *water* of *vis* die niet op deze lijst staan? Voegt u die dan a.u.b. aan deze lijst toe.

4. Kent u misschien bepaalde uitdrukkingen in een andere vorm? Voegt u het dan ook a.u.b. toe.

	Actief	Passief	Geen	Positief	Negatief	Neutraal	Weet niet
Bedankt voor uw hulp ☺							
voorbeeld 1: stille waters hebben diepe gronden	x				x		
voorbeeld 2: open water			x				
op water en brood zitten		x			x		
zij lijken op elkaar als twee druppels water	x						
zo gauw/vlug als water		x					
zij zijn (als) water en vuur		x			x		
water in/naar de zee dragen	x				x		
het is water en melk		x					
het is water en wind		x					
de tijd loopt als water door m'n vingers		x			x		
Gods water over Gods akker laten lopen		x		x			
stille waters hebben diepe gronden		x		x			
door vele water(tje)s gezwommen hebben		x		x			
tussen twee waters in zwemmen		x				x	
op zulke waters vangt men zulke vis(sen)		x					
over het water wonen ook mensen		x					
die op water is, moet varen		x					
in het water springen/het water in lopen	x						
onder water staan	x						
zo gezond als een vis(je) (in het water)	x			x			
leven als een visje in het water	x			x			
in troebel water vissen		x					

de zotten dragen het water uit en de wijzen vangen de vis		x					
als het water stil staat, stinkt het		x			x		
hij kan de zon niet in het water zien schijnen		x			x		
dat is water op zijn molen			x				
waar de dijk het laagst is, loopt het water het eerst over			x				
het water loopt altijd naar zee		x					
in het water vallen	x				x		
zijn geld in het water gooien	x				x		
het water komt hem tot aan de lippen	x				x		
als het water iemand in de mond loopt, leert hij eerst zwemmen		x					
zich/het hoofd boven water houden	x			x			
boven water (en wind) zijn	x			x			
tussen water en wind zijn		x					
onder water zijn	x						
boven water komen	x			x			
iets boven water halen	x			x			
onder water blijven		x					
het water loopt hem langs het gezicht, langs zijn rug		x					
het water staat iem. in zijn schoenen		x			x		
van het eerste, zuiverste water		x		x			
iemand voelt 't aan zijn water	x						
bij een baby naar het watermerk kijken		x					
het ziet er uit of het in de waterpot gewassen is		x					
't doet mij watertanden	x						
geld als water verdienen	x			x			
het warm water opnieuw uitvinden		x			x		
spijkers op laag water zoeken	x				x		
dat staat als een paal boven water	x						
het is als een druppel water op een gloeiende plaat	x				x		
het kind met het badwater weggooien	x				x		
iemand een steek onder water geven		x			x		
veel beekjes maken een groot water		x		x			
hij laat het water over de dijk lopen			x				
er zal nog heel wat water door de Rijn stromen, eer dat gebeurt			x				
een storm in een glas water	x					x	
in iemands vaarwater zitten	x				x		
water wordt nooit bloed			x				
bij hem kookt het water ook bij 100 graden						x	
als je in water poept, zal het naar boven komen drijven					x		

van geluk te water lopen			x				
als een boer niet kan zwemmen, ligt het aan het water					x		
als de koeien op het ijs dansen en het warm water regent		x			x		
als het water zakt, dan kraakt het ijs			x				
geen water is hem te diep		x		x			
de kruik gaat zolang te water tot zij berst		x				x	
hoog water	x						
laag water	x						
dicht/toe water			x				
open water	x						
hol/verbolgen water		x			x		
stil water		x		x			
met alle wateren gewassen zijn		x				x	
met de gouden hengel vissen		x		x			
ook daar wordt met water gekookt		x				x	
het is hoog water		x				x	
water in de ene en vuur in de andere hand dragen			x				
zonder water draait de molen niet			x				
waar kikkers zijn, ik ook water			x				
hij is zo rijk als 't water diep is		x				x	
gestolen wateren zijn zoet		x				x	
wanneer de put droog is, weet men wat het water kost		x				x	
een onreine bron kan geen rein water geven		x			x		
hoog water hebben		x			x		
de visjes voeren		x			x		
hij kan zwemmen als een vis	x			x			
als een vis op het droge /op zolder		x			x		
vis wil zwemmen			x				
de grote vissen eten de kleine			x				
grote vissen scheuren het net/springen uit de ketel			x				
een klein visje, een zoet visje		x		x			
die slaapt, vangt geen vis		x				x	
die de vis heeft, moet ook de graat hebben		x				x	
vis noch vlees/vlees noch vis/geen vis en geen vlees	x						
visje leggen			x				
mossel noch vis		x			x		
waar geen vis is, is haring ook vis			x				
boter bij de vis		x		x			
eet vis als ze er is			x				
alle vis is geen bakvis			x				
vis laat de mens zoals hij is			x				

hoe meer vis, hoe droever water			x				
vis begint aan de kop te stinken			x				
iemand uitmaken voor rotte/vuile/stinkende vis		x			x		
vis zijn			x				
ergens niet op de vismarkt zijn			x				
het grootste gelijk van de vismarkt hebben			x				
in troebel water is 't goed vissen			x				
achter het net vissen	x				x		
met een zilveren hengel vissen		x		x			
voor eens vissers deur vissen		x			x		
elk vist op zijn getij			x				
iemand iets om mee uit vissen te gaan		x		x			
vissenbloed hebben			x				
aan een goed visser ontglipt ook wel een aal			x				
vissers van mensen			x				
de vis wordt duur betaald	x					x	
aan de vishaak bijten		x				x	
zo stom als een vis		x			x		
bezoek en vis blijven drie dagen fris			x				
iedereen wat van de stokvis			x				
bij nacht vissen en overdag netten drogen			x				
de vis aardt naar de zee			x				
een vrouw zonder man is als een vis zonder fiets			x				

Použitá literatura

- Apeldoorn, C.G.L., Riet, R. van: Prisma Spreekwoorden verklaard. Het Spectrum B.V., Utrecht 1999.
- Appel, R., Hubers, G., Meijer, G.: Sociolinguïstiek, Het Spectrum, Utrecht, 1979.
- Bittnerová, D., Schindler, F.: Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. stol. Karolinum, Praha 1997.
- Burger, H.: Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel Deutschen. Erich Schmidt Verlag, Berlin 1998.
- Cassirer, E.: Philosophie der symbolischen Formen I-III.. Berlin, 1923.
- Cox, H.L.: Enkele aspecten van het spreekwoord: vorm, inhoud, contextuele betekenis, functie en associaties in het huidig taalgebruik. In: Neerlandica Wratislaviensia VII, Worclaw 1994, str. 195-207
- Cox, H.L.: Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels. Utrecht, Antwerpen 1998.
- Čechová, M.: Kulturní frazeologie v současné komunikaci. In: Naše řeč 1, roč. 76, Academia 1993, str. 179-183.
- Čermák, F., Hrnčířová, Z.: Nizozemsko-český slovník. LEDA, Praha 1997.
- Čermák, F.: Frazeografie. In: Blatná R. et al.: Manuál lexikografie H&H 1995, str. 116-135.
- Čermák, F.: Překladová lexikografie. In: Blatná R. et al.: Manuál lexikografie H&H 1995, str. 230-245.
- Čermák, F.: Idiomatika a frazeologie češtiny. UK, Praha 1992.
- Čermák, F.: Jazyk a jazykověda. Karolinum, Praha 2001.
- Čermák, F., Hronek, J. et al.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. Academia, Praha 1983.
- Čermák, F., Hronek, J. et al.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. Academia, Praha 1983.
- Čermák, F., Hronek, J. et al.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P, R-Ž. Academia, Praha 1994.
- Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985.
- Filipec J.: Problematika konfrontace v lexikální zásobě. In: Slovo a Slovesnost, roč. XLVI, číslo 1, 1985, str. 201-210.

- Filipec, J. et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia, Praha 1985.
- Fleischer, W.: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache, Tübingen 1997.
- Geeraerts, D.: Het terrein van de lexikologie. In: *Neerlandica Extra Muros*, XXXIII, Lier 1995, str. 1-10.
- Geerts, G. et al.: *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse taal*. Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen 1999.
- Gestel, F.Ch., van: De omschrijving van spreekwoord, zegswijze, uitdrukking en gezegde. In: *De Nieuwe Taalgids* 56. J.B. Wolters, Groningen 1963, str. 214-219.
- Grepl, M. et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Nakl. Lidové noviny, Praha 1997.
- Groot, H. de et al.: *Van Dale Idioomwoordenboek*. The Reader's Digest NV, Amsterdam/Brussel 1999.
- Harrebomée, P.J.: *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal*. Utrecht, 1862.
- Huizinga, A.: *Huizinga's Spreekwoorden en gezegden (Herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels)*. Baarn, 1994.
- Janovec, Ladislav: Z nové české frazeologie – poznámky k obohacování frazeologické zásoby jazyka. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. XXVIII – 2001, č.3, str. 93-97.
- Klimaszewska, Z.: De betekenis van de cognitieve semantiek voor het onderzoek van de idiomatiek. In: *Neerlandica Wratislaviensia* VII, Worclaw 1994, str. 183-188.
- Klimaszewska, Z.: Verbale fraseologie van het Nederlands. In: *Handelingen Tiende Colloquium Neerlandicum*, Gent 1998, str. 222-233.
- Kowalska-Szubert, A.J.: *De kool en de geit. Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantenelement*. LEd, Utrecht 1997.
- Kučerová, E.: Z konfrontačného štúdia ruskej a slovenskej frazeológie. In: *Studia Academica Slovaca*. Bratislava 1978, str. 229-239.
- Leinweberová, L.: Ekvivalence nizozemských somatických frazeologických jednotek a jejich českých protějšků. Diplomová práce, FF UK, Praha 2004.
- Málková, K.: K některým ekvivalenčním typům českých a nizozemských nominálních frazémů. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. XXVIII – 2001, č.3, str. 98-105.
- Meesters, G.A.: *Prisma spreekwoordenboek*. Utrecht, Antwerpen 1955.
- Mollay, E.: Een contrastieve analyse van Nederlandse fraseologismen en hun Hongaarse equivalenten die van elkaar in de beeldspraak verschillen. In: *Neerlandica Wratislaviensia* X, Wroclaw, 1998, str. 213-224.
- Mollay, E.: Overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse en Hongaarse vaste verbindingen. In: *Handelingen Tiende Colloquium Neerlandicum*, Gent 1998, 179-185.

- Mrhačová, E.: Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice. Ostrava 2000.
- Mrhačová, E.: Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Ostrava 1999.
- Mrhačová, E., Ponczová R.: Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník, Ostrava 2003.
- Ondřej, L.: Empirický výzkum nizozemských přísloví na základě korespondence s některými českými příslovími. Diplomová práce, FF UK, Praha 1999.
- Pée. W., Seeldraeyers, A.: Verscheurens modern woordenboek en atlas. Brussel, 1965.
- Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 1998.
- Sekaninová, E.: Dvojazyčná lexikografia v teorii a praxi. Bratislava 1993.
- Schindler, F.: Das Sprichwort im heutigen Tschechischen. Empirische Untersuchung und semantische Beschreibung. München 1993.
- Soubustová, J.: Kognitivní pohled na sémantiku idiomů. In: Jazykovědné aktuality, roč. XXVIII – 2001, č.3, str. 87-92.
- Stoett, F.A.: Nederlandse Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden. W.J. Thieme and Cie, Zutphen 1987.
- Straková, V.: K překládání frazeologie. In: Překládání a čeština. Praha 1994, str. 85-89.
- Straková, V.: Frazeologie v mezijazykovém pohledu. In: SLAVIA 56, 1987, str. 15-21.
- Šrámek, R.: Propria ve frazémeh a příslovích. In: Parémie národů slovanských. FF OU Ostrava 2003, str. 62.
- Ter Laan, K.: Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegwijzen. 10e druk, Den Haag 1977.
- Verstraten, L.P.: Vaste verbandingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands. Utrecht 1992.
- Walters, N.: Nederlands Spreekwoordenboek. Groningen 1995.
- Wittgenstein, L.: Logicko-filozofický traktát. Vídeň, 1921.
- Zaorálek, J.: Lidová rčení. Academia, Praha 2000.